

เรื่อง

ความมั่นคงของมนุษย์

กลุ่มที่ 3

การเพิ่มความมั่นคงทางเศรษฐกิจ

การเพิ่มความมั่นคงทางเศรษฐกิจในระดับรากหญ้า
(Increasing Human Security at the Grass Root)

โดย

สำนักพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนและการกระจายรายได้
สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

ร่วมจัดโดย

มูลนิธิชัยพัฒนา

กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์
สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน

สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข

และ

สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย

สารบัญ

หน้า

1. แนวคิดและนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจในระดับรากหญ้า	1
2. การดำเนินนโยบายเศรษฐกิจรากหญ้าของรัฐบาล: ผลที่เกิดขึ้นในช่วง 2 ปีที่ผ่านมา	3
2.1 ผลการดำเนินนโยบายเศรษฐกิจรากหญ้าของรัฐบาล	4
2.2 ความสำเร็จและผลกระทบเบื้องต้น.....	7
3. บทบาทของชุมชนในการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก.....	13
3.1 การรวมกลุ่มของชุมชนเพื่อเพิ่มความมั่นคงทางรายได้และคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน.....	13
3.2 ชุมชนตัวอย่างการเพิ่มความมั่นคงทางเศรษฐกิจในระดับรากหญ้า	15
3.3 การประเมินปัจจัยแห่งความสำเร็จและปัญหาอุปสรรค	23
4. ข้อเสนอแนะ	26
บรรณานุกรม	28

การเพิ่มความมั่นคงทางเศรษฐกิจในระดับรากหญ้า

1. แนวคิดและนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจในระดับรากหญ้า

การพัฒนาเศรษฐกิจระดับรากหญ้า เป็นแนวทางการพัฒนาที่สำคัญในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 และฉบับที่ 9 และเป็นนโยบายหลักของรัฐบาล โดยจะเป็นปัจจัยหลักในการสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน เพื่อเป็นฐานรากที่มั่นคงและสร้างสมดุลในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ

1.1 ในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 การพัฒนาเศรษฐกิจระดับรากหญ้า เป็นการกระจายโอกาส กิจกรรมทางเศรษฐกิจ เพื่อสร้างโอกาสและความเสมอภาคด้านเศรษฐกิจให้แก่ภูมิภาคและชนบท ให้คน และชุมชน ซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศมีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของพื้นที่ เพื่อเพิ่มขีดความสามารถและความเข้มแข็งของคนและชุมชนให้สามารถพึ่งตนเอง มีการพัฒนาเต็มตามศักยภาพ สร้างสมดุลของการพัฒนาและลดความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจระหว่างพื้นที่ชนบทและเมือง โดยมีวัตถุประสงค์ที่สำคัญของการพัฒนาภูมิภาคและชนบท ดังนี้

1) เพื่อเสริมสร้างศักยภาพของคนและเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในภูมิภาคและชนบท ให้มีความพร้อมในการเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของภูมิภาคและชนบทที่ยั่งยืน

2) เพื่อให้มีการกระจายกิจกรรมทางเศรษฐกิจอย่างทั่วถึงและสร้างโอกาสในการพัฒนา และการมีงานทำให้สอดคล้องกับความพร้อมของคน ชุมชน และศักยภาพของพื้นที่

3) เพื่อเพิ่มบทบาทขององค์กรประชาชน องค์กรบริหารส่วนท้องถิ่น และราชการส่วนภูมิภาค ให้มีขีดความสามารถในการประสานงานและทำงานพัฒนาภูมิภาคและชนบทอย่างมีประสิทธิภาพ ทันต่อเหตุการณ์ และสอดคล้องกับความต้องการของชุมชนและท้องถิ่น

4) เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการงานพัฒนาของภาครัฐ โดยให้จังหวัดและกลุ่มจังหวัดเป็นศูนย์กลางในการพัฒนาภูมิภาคและชนบท

ในการเสริมสร้างศักยภาพของคนและชุมชนการกระจายโอกาสทางการพัฒนาเศรษฐกิจให้กับคนในภูมิภาคและชนบทได้กำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาไว้ 3 ยุทธศาสตร์

■ การส่งเสริมการมีส่วนร่วมและเสริมสร้างศักยภาพชุมชนในการพัฒนา โดยเปิดโอกาสให้ประชาชนได้พัฒนาศักยภาพในการบริหารจัดการปัญหาได้ด้วยตนเอง ตอบสนองการกระจายการพัฒนาได้อย่างเต็มที่และทั่วถึง เน้นการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในภูมิภาคและชนบทให้สามารถพึ่งตนเองได้ โดยมีเศรษฐกิจชุมชนที่มั่นคงเป็นตัวนำ และเป็นฐานในการยกระดับรายได้และคุณภาพชีวิต โดยให้

ภาคธุรกิจเอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน และองค์กรประชาชน เข้ามาผนึกกำลังกับภาครัฐในการสร้างความเข้มแข็งในชุมชน

■ การเสริมสร้างโอกาสการพัฒนาเพื่อสร้างอาชีพและการมีงานทำ โดยลดความเหลื่อมล้ำของรายได้และกระจายผลของการพัฒนา โดยเชื่อมโยงคน ชุมชน พื้นที่ และศักยภาพของการพัฒนาที่มีอยู่ควบคู่ไปกับการสร้างโอกาสการพัฒนาทางเศรษฐกิจ เพื่อสร้างอาชีพและการมีงานทำในภูมิภาคและชนบท

■ การบริหารจัดการการพัฒนาภูมิภาคและชนบทเป็นการปรับปรุงกลไกการบริหารการพัฒนาทั้งภาครัฐ ภาคธุรกิจ เอกชน ภาคประชาชน และองค์กรเอกชน ให้สอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาประเทศที่เน้นการเพิ่มบทบาทการมีส่วนร่วมขององค์กรชุมชนในการกำหนดแนวทางการพัฒนาของตนเองให้มากขึ้น และการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

1.2 ในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 การสร้างความเข้มแข็งของเศรษฐกิจฐานราก เป็นแนวทางที่สำคัญในการฟื้นฟูเศรษฐกิจของประเทศให้แข็งแกร่ง โดยเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน โดยส่งเสริมการระดมทุนในลักษณะกองทุนหมุนเวียน เพื่อดำเนินธุรกิจควบคู่ไปกับการขยายโครงการสินเชื่อรายย่อย เพื่อบรรเทาปัญหาสภาพคล่อง ให้มีความสำคัญกับการสร้างผลิตภัณฑ์และบริการที่มีการพัฒนารูปแบบและคุณภาพได้มาตรฐาน มีเอกลักษณ์เฉพาะ รวมทั้งพัฒนาข้อมูลข่าวสารให้เข้าถึงชุมชนเพื่อการแปรรูปผลผลิต ตลอดจนเสริมสร้างประสิทธิภาพด้านการตลาด และการกระจายผลผลิตที่เชื่อมโยงระหว่างตลาดท้องถิ่นสู่ตลาดระดับภูมิภาค ระดับประเทศ และต่างประเทศ

ในส่วนของการแก้ไขปัญหาความยากจน มุ่งจัดการแก้ไขปัญหาอย่างเป็นองค์รวม เชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบ เน้นที่ตัวคนจน และสภาพแวดล้อมที่เป็นปัญหาเชิงระบบและโครงสร้าง โดยในส่วนที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจฐานราก กำหนดให้มีการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากให้เกิดความเข้มแข็งเพื่อสร้างศักยภาพและเพิ่มขีดความสามารถให้คนจนสามารถพัฒนาและพึ่งตนเองได้มากขึ้น โดยส่งเสริมการรวมกลุ่มเป็นองค์กรชุมชน เครือข่ายองค์กรชุมชนที่เข้มแข็งผ่านกระบวนการเรียนรู้ให้เกิดการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมแก้ไขปัญหาของคน ควบคู่ไปกับการสร้างความมั่นคงด้านอาชีพและเพิ่มรายได้ ด้วยการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนอย่างครบวงจร สนับสนุนการรวมกลุ่มอาชีพ โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น มีการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม การเพิ่มมูลค่าของผลิตภัณฑ์ให้มีคุณภาพเพื่อเชื่อมโยงสู่ตลาดภายในและต่างประเทศได้

นอกจากนั้น แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 ยังได้กำหนดแนวทางการพัฒนาให้มีการปรับโครงสร้างการพัฒนาชนบทและเมือง โดยให้ความสำคัญกับการกระตุ้นเศรษฐกิจในระดับฐานรากที่ส่งผลต่อการฟื้นตัวทางเศรษฐกิจและลดปัญหาความยากจนทั้งในชนบทและเมือง โดยอาศัยความเข้มแข็งของชุมชน ศักยภาพของวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ควบคู่ไปกับการสร้างสภาวะแวดล้อมเมืองและชุมชนให้น่าอยู่ เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตที่ดียิ่งขึ้น โดยเร่งปรับปรุงกลไกการบริหารจัดการพื้นที่อย่างมีส่วนร่วม ให้เอื้อต่อการเชื่อมโยงการพัฒนาแบบรวมกลุ่มการผลิตและกลุ่มพื้นที่ให้เป็นฐานเศรษฐกิจที่มีประสิทธิภาพ เพื่อกระจายโอกาสการพัฒนาอย่างเกื้อกูลระหว่างชนบทและเมือง

1.3 นโยบายเศรษฐกิจระดับรากหญ้า เป็นนโยบายสำคัญของรัฐบาลปัจจุบันที่มุ่งแก้ปัญหาฐานรากของความยากจนให้แก่ประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศ โดยมีแนวคิดการลดค่าใช้จ่าย สร้างรายได้

และกระจายโอกาสให้ประชาชนสามารถแสวงหาโอกาสในการพัฒนาตนเองด้วยความต่อเนื่อง การดำเนินการตามนโยบายมุ่งการแก้ปัญหาแบบบูรณาการด้วยการกระตุ้นให้เกิดการขยายตัวทางเศรษฐกิจระดับรากหญ้า สร้างงานและสร้างรายได้ เพื่อเสริมสร้างศักยภาพและความเข้มแข็งของประชาชนและชุมชนให้พึ่งตนเองได้ เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

การดำเนินนโยบายของรัฐบาลที่จะพลิกฟื้นเศรษฐกิจระดับรากหญ้าในช่วงปี 2545-2546 ประกอบด้วยโครงการที่สำคัญ คือ 1) **โครงการพักชำระหนี้ให้แก่เกษตรกรรายย่อย** วัตถุประสงค์ของโครงการเพื่อแก้ปัญหาหนี้สินของเกษตรกรอย่างเร่งด่วน โดยวางระบบการฟื้นฟูและให้ความช่วยเหลือปรับโครงสร้างการผลิตอย่างครบวงจร 2) **โครงการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง แห่งละ 1 ล้านบาท** วัตถุประสงค์ของโครงการเพื่อเป็นแหล่งเงินหมุนเวียนในการลงทุน สร้างอาชีพเสริม และสร้างรายได้ให้แก่ประชาชนในชุมชน และวิสาหกิจขนาดเล็กในครัวเรือน 3) **โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์** วัตถุประสงค์ของโครงการเพื่อให้แต่ละชุมชนได้ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการพัฒนาสินค้าและสนับสนุนให้ชุมชนมีความเข้มแข็งมากขึ้นจากการรวมกลุ่มพัฒนาอาชีพ การมีเครือข่าย การบริหารจัดการที่เป็นระบบมากขึ้น ทั้งยังสามารถเพิ่มรายได้ให้แก่สมาชิกขณะเดียวกันชุมชนมีความสามัคคีและเอื้ออาทรต่อกันมากขึ้นซึ่งสามารถช่วยบรรเทาปัญหาสังคมอีกทางหนึ่ง 4) **โครงการธนาคารประชาชน** วัตถุประสงค์ของโครงการเพื่อกระจายโอกาสการเข้าถึงแหล่งเงินให้กับประชาชนผู้มีรายได้น้อย เพื่อสร้างทางเลือกและลดการพึ่งพาแหล่งกู้นอกระบบ ซึ่งทำให้สมาชิกมีเงินออมเพิ่มมากขึ้นและทำให้ประชาชนมีโอกาสในการสร้างงาน สร้างรายได้ด้วยตนเอง 5) **โครงการเสริมสร้างผู้ประกอบการใหม่** วัตถุประสงค์ของโครงการเพื่อพัฒนาผู้ประกอบการเดิมและผู้ประกอบการใหม่อย่างเป็นระบบ เพื่อสร้างและรักษาฐานการผลิต การจ้างงาน การสร้างรายได้ การส่งออก และเป็นแกนหลักในการสร้างความเติบโตและเสถียรภาพทางเศรษฐกิจในอนาคต 6) **โครงการพัฒนาเศรษฐกิจระดับชุมชน ภายใต้แผนงานด้านชุมชน** วัตถุประสงค์ของโครงการเพื่อให้เกิดการสร้างงานและเพิ่มรายได้แก่ชาวบ้าน สร้างความเข้มแข็งของเศรษฐกิจฐานราก และเพื่อเสริมสร้างกระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของชุมชน และ 7) **การเตรียมโครงการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน** ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างโอกาสให้คนจนเข้าถึงแหล่งทุนเพื่อพัฒนาอาชีพ สามารถพึ่งตนเองได้เป็นรากฐานที่มั่นคงของสังคม

2. การดำเนินนโยบายเศรษฐกิจรากหญ้าของรัฐบาล:

ผลที่เกิดขึ้นในช่วง 2 ปีที่ผ่านมา

การดำเนินนโยบายเศรษฐกิจรากหญ้า กล่าวได้ว่าเป็นการคิดใหม่ทำใหม่ ที่มุ่งแก้ปัญหา รากฐานของความยากจนให้แก่ประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศภายใต้แนวคิดการลดค่าใช้จ่าย สร้างรายได้ และสร้างโอกาสให้แก่ประชาชนสามารถแสวงหาแนวทางในการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง รัฐบาลจึงจัดทำโครงการตามนโยบายเร่งด่วนที่จะบรรเทาความเดือดร้อนของประชาชนระดับรากหญ้า ซึ่งมีความเชื่อมโยงสนับสนุนกันเป็นการแก้ปัญหาอย่างบูรณาการ ที่สำคัญประกอบด้วยการพักชำระหนี้และฟื้นฟูอาชีพให้แก่เกษตรกรรายย่อย การจัดให้มีกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง การพัฒนาหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ การจัดให้มีธนาคารประชาชน การเสริมสร้างผู้ประกอบการใหม่ การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนภายใต้บังคับกระตุ้นเศรษฐกิจ และการเตรียมโครงการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน ซึ่งการดำเนินโครงการต่างๆ

ดังกล่าวนี้มีเจตนารมณ์ที่สอดคล้องกันไปทิศทางเดียวกัน จึงอาจสรุปเป็นวัตถุประสงค์สำคัญของนโยบายได้รวม 3 ประการ คือ

ประการแรก เพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจฐานรากให้เกิดการสร้างงานและสร้างรายได้ในระดับชุมชน

ประการที่สอง เพื่อแก้ไขปัญหาขั้นพื้นฐานแก่ประชาชนในการเข้าถึงบริการด้านเงินทุนในระบบ และการได้รับบริการด้านสุขภาพ

ประการที่สาม เพื่อส่งเสริมให้ประชาชนและชุมชนมีศักยภาพและความเข้มแข็งมากขึ้น สามารถพึ่งตนเองและมีส่วนร่วมพัฒนาท้องถิ่นได้อย่างยั่งยืน

2.1 ผลการดำเนินนโยบายเศรษฐกิจรากหญ้าของรัฐบาล

แนวทางการประเมินนโยบายเศรษฐกิจรากหญ้า จึงให้ความสำคัญกับการติดตามความก้าวหน้าประเมินความสำเร็จ ตลอดทั้งผลกระทบเบื้องต้นที่เกิดขึ้นจากการดำเนินนโยบายว่าสามารถกระตุ้นให้เกิดการขยายตัวทางเศรษฐกิจ การสร้างงาน สร้างรายได้ และสามารถแก้ไขปัญหาพื้นฐานแก่ประชาชนในการเข้าถึงบริการเงินทุนในระบบ รวมทั้งเสริมสร้างศักยภาพและความเข้มแข็งของประชาชนและชุมชนได้หรือไม่ เพียงใด โดยสรุปได้ดังนี้¹

1) โครงการพักชำระหนี้ให้แก่เกษตรกรรายย่อย ได้ดำเนินการตั้งแต่ 1 เมษายน 2544 และจะสิ้นสุดโครงการภายใน 31 มีนาคม 2547 ผลการดำเนินงานเมื่อสิ้นปีงบประมาณ 2544 สามารถพักชำระหนี้และลดภาระหนี้ให้แก่เกษตรกรรายย่อยที่เข้าร่วมโครงการ จำนวน 2,309,966 ราย คิดเป็นร้อยละ 97.1 ของเกษตรกรเป้าหมาย หนี้เงินกู้รวม 94,328.46 ล้านบาท ปัจจุบันมีเกษตรกรที่ยังร่วมโครงการจำนวน 2,080,005 ราย คิดเป็นร้อยละ 87.4 ของเกษตรกรเป้าหมายของโครงการ ซึ่งนับว่าประสบผลสำเร็จในการแก้ไขปัญหาหนี้สินเกษตรกร แต่มีเกษตรกรที่นำเงินที่ได้จากการพักชำระหนี้ไปใช้ในการลงทุนประกอบอาชีพตามวัตถุประสงค์ของโครงการเพียงร้อยละ 8.6 เท่านั้น ส่วนใหญ่นำไปใช้จ่ายเพื่อการอุปโภคและชำระหนี้ นอกกระบบ อย่างไรก็ตามก็ตีรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการเพิ่มขึ้นร้อยละ 3 เนื่องจากลดภาระค่าใช้จ่ายลงได้ส่วนหนึ่ง และคาดว่าจะว่าร้อยละ 90 สามารถชำระหนี้คืนได้เมื่อสิ้นสุดโครงการ

2) โครงการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง ปัจจุบันมีกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองจำนวน 74,589 กองทุน คิดเป็นร้อยละ 98.7 ของชุมชนหรือหมู่บ้านเป้าหมาย แบ่งเป็นกองทุนหมู่บ้าน 71,470 กองทุน และกองทุนชุมชนเมือง 3,119 กองทุน โดยในเขตกรุงเทพมหานครยังมีสัดส่วนต่ำเพียงร้อยละ 41.6 ของชุมชนเป้าหมาย ในเวลาเกือบ 2 ปีที่ผ่านมากองทุนได้จ่ายเงินไปแล้ว 2 รอบให้แก่สมาชิก 7.7 ล้านราย จำนวนเงิน 105,440 ล้านบาท คิดเป็นร้อยละ 141.9 ของวงเงินที่ได้รับจัดสรร หรือสูงกว่าเป้าหมาย 1.4 เท่า เนื่องจากมีรายได้ดอกเบียจากสมาชิก และสามารถหมุนเงินได้หลายรอบโดยพบว่าจากประชาชนร้อยละ 65.2 ของชุมชนทั้งหมดที่เป็นสมาชิกกองทุนสามารถตอบสนองความต้องการเงินทุนของสมาชิกได้ร้อยละ 94 ของสมาชิกทั้งหมด แต่ยังคงช่วยเหลือคนยากจนเรื้อรังได้เพียงร้อยละ 6.5 ของประชากร

¹ สรุปจากเอกสารการประชุมประจำปี 2546 "การพัฒนาที่ยั่งยืน" จัดโดย สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ วันที่ 30 มิถุนายน 2546 ณ ศูนย์การประชุมและแสดงสินค้า อิมแพ็ค เมืองทองธานี จังหวัดนนทบุรี

ภายในกลุ่มเท่านั้น นอกจากนี้กระบวนการเรียนรู้จากกองทุนได้ส่งผลให้ประชาชนมีศักยภาพในการพัฒนาไปสู่การพึ่งตนเองได้มากขึ้น โดยกองทุนส่วนใหญ่มีประสิทธิภาพการบริหารจัดการในระดับปานกลาง อย่างไรก็ตาม กองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองนับว่ามีส่วนสำคัญในการกระตุ้นการขยายตัวของเศรษฐกิจระดับครัวเรือน ทำให้ครัวเรือนมีรายได้เพิ่มขึ้น ร้อยละ 7.2 ทั้งยังส่งผลให้ชุมชนมีความเข้มแข็งและสามารถพึ่งตนเองได้มากขึ้น รวมทั้งช่วยให้สภาพความเป็นอยู่และความปลอดภัยของชุมชนดีขึ้น

3) **โครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์** การพัฒนาผลิตภัณฑ์โดยใช้ภูมิปัญญาและวัตถุดิบในท้องถิ่น นับว่าประสบความสำเร็จทั้งด้านจำนวนผลิตภัณฑ์ที่หลากหลายและมีคุณภาพดีขึ้น โดยได้มีการพัฒนาผลิตภัณฑ์ครบทุกตำบล มีผลิตภัณฑ์ดีเด่นตามหลักเกณฑ์จำนวน 7,753 ผลิตภัณฑ์ และได้รับเลือกเป็นผลิตภัณฑ์ดีเด่นระดับจังหวัดจำนวน 925 ผลิตภัณฑ์ ส่วนการคัดเลือกเป็นผลิตภัณฑ์ดีเด่นระดับชาติมีเพียง 461 ผลิตภัณฑ์ ซึ่งนับว่ายังมีสัดส่วนน้อย จากการสำรวจพบว่าในด้านการพัฒนาการตลาดกลุ่มที่ประสบความสำเร็จด้านการเพิ่มยอดขายและแหล่งจำหน่ายเพิ่มขึ้นมีประมาณร้อยละ 85.2 และร้อยละ 57.6 ของจำนวนกลุ่มทั้งหมดตามลำดับ ส่วนการสร้างเอกลักษณ์ของสินค้ายังอยู่ในระดับเริ่มต้น โครงการนี้ยังมีส่วนสนับสนุนให้ชุมชนมีความเข้มแข็งมากขึ้นจากการรวมกลุ่มพัฒนาอาชีพ การมีเครือข่ายและการบริหารจัดการที่เป็นระบบมากขึ้น ทั้งยังสามารถสร้างรายได้ให้แก่สมาชิกเพิ่มขึ้นประมาณครึ่งหนึ่งของจำนวนกลุ่มทั้งหมด มีงานทำมากขึ้นจากการขยายเวลาการผลิตเพิ่มขึ้นร้อยละ 5 ขณะเดียวกันชุมชนมีความสามัคคีและเอื้ออาทรต่อกันมากขึ้นและยังช่วยบรรเทาปัญหาทางสังคมอีกทางหนึ่งด้วย

4) **โครงการธนาคารประชาชน** ปัจจุบันมีสมาชิกรวม 583,297 ราย และธนาคารออมสินให้เงินกู้แก่สมาชิกแล้วมากกว่า 400,000 ราย เป็นเงินให้กู้รวม 11,122.8 ล้านบาท สมาชิกส่วนใหญ่สามารถชำระหนี้คืนได้ตามกำหนด โดยมีหนี้ค้างชำระเกิน 3 เดือน คิดเป็นเพียงร้อยละ 2.7 ของสินเชื่อรวม เมื่อพิจารณาจำนวนผู้ประกอบการรายย่อยที่ได้รับเงินกู้จากธนาคารประชาชนเทียบกับจำนวนผู้ประกอบการธุรกิจส่วนตัวโดยไม่มีลูกจ้าง พบว่าเป็นเพียงร้อยละ 5.6 เท่านั้น และส่วนใหญ่เป็นลูกค้าเดิมของธนาคาร ทั้งวงเงินกู้เฉลี่ยค่อนข้างต่ำประมาณรายละ 14,579 บาท จากที่ธนาคารกำหนดให้กู้ได้ไม่เกินรายละ 30,000 บาท โดยใช้เป็นเพียงเงินทุนหมุนเวียนในการประกอบอาชีพมากกว่าเป็นเงินลงทุนและใช้ในกิจการเดิมมากกว่าอาชีพใหม่ การให้เงินกู้ของธนาคารประชาชนช่วยให้สมาชิกที่มีหนี้สินนอกระบบสามารถลดจำนวนหนี้สินนอกระบบลงซึ่งเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของโครงการ นอกจากนี้ยังช่วยให้สมาชิกร้อยละ 81 มีรายได้เพิ่มขึ้น และก่อให้เกิดการจ้างงานนอกครัวเรือนเพิ่มขึ้นร้อยละ 13.6 และพบว่าสมาชิกร้อยละ 98.3 มีความพึงพอใจในการดำเนินโครงการ เนื่องจากช่วยให้มีโอกาสกู้ในระบบอัตราดอกเบี้ยต่ำและทำให้มีเงินทุนหมุนเวียนในการดำเนินธุรกิจ

5) **โครงการเสริมสร้างผู้ประกอบการใหม่** เป็นการดำเนินงานในปีงบประมาณ 2545 และสิ้นสุดโครงการแล้ว โดยผลการดำเนินงานเสริมสร้างทักษะผู้ประกอบการใหม่ประสบความสำเร็จสูงกว่าเป้าหมาย 1.2 เท่า โดยเป็นผู้จบหลักสูตรระยะยาวร้อยละ 91.8 ของเป้าหมายขณะที่ผู้จบหลักสูตรระยะสั้นสูงกว่าเป้าหมาย 1.4 เท่า ผู้ผ่านการเข้าร่วมกิจกรรมปมเพาะธุรกิจสูงกว่าเป้าหมาย 1.05 เท่า และผู้ได้รับบริการด้านที่ปรึกษาีมากกว่าเป้าหมาย 1.07 เท่า สำหรับการดำเนินงานโครงการมีประสิทธิภาพสูง ใช้ต้นทุนต่ำกว่าประมาณการร้อยละ 13.4 และสร้างผู้ประกอบการใหม่ได้มากกว่าเป้าหมาย 1.3 เท่า นอกจากนี้ โครงการได้มีผลกระทบทำให้มีการลงทุนสูงกว่าเป้าหมายเกือบ 5 เท่า การจ้างงานสูงกว่า 1.7

เท่า ทำให้แรงงานและผู้ประกอบการมีรายได้เพิ่มขึ้น การติดตามประเมินผลพบว่าผู้ร่วมโครงการส่วนใหญ่พึงพอใจในบริการที่ได้รับ รวมทั้งใช้ประโยชน์จากความรู้ได้ค่อนข้างมาก

6) โครงการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนภายใต้งบประมาณ 2545 คณะรัฐมนตรีได้มีมติในการประชุมเมื่อ 12 พฤศจิกายน พ.ศ. 2544 เห็นชอบกรอบแผนงานด้านชุมชนสำหรับค่าใช้จ่ายสำรองเพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจในงบประมาณรายจ่ายประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2545 ในวงเงิน 8,500 ล้านบาท โดยให้ชุมชนในตำบลและเทศบาลทั่วประเทศรวมทั้งเขตในกรุงเทพมหานครจัดทำโครงการพัฒนาเศรษฐกิจระดับชุมชนเพื่อขอรับการสนับสนุนค่าใช้จ่ายสำรองเพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจ โดยการจัดเวทีกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนและให้คณะกรรมการพัฒนาอำเภอ (กพอ.) และคณะกรรมการพัฒนาจังหวัด (กพจ.) พิจารณากลับกรองและอนุมัติโครงการ พร้อมทั้งให้คณะทำงานประจํารัฐและภาคีการพัฒนาที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมในการดำเนินงานโครงการพัฒนาเศรษฐกิจระดับชุมชนทุกระดับ ซึ่งมีชุมชนร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทั่วประเทศจัดทำโครงการและได้รับการสนับสนุนจำนวนทั้งสิ้น 11,045 โครงการ งบประมาณ 5,388 ล้านบาท โดยโครงการมีระยะเวลาดำเนินการตั้งแต่ปี 2545-2546 ซึ่งก่อให้เกิดผลกระทบต่อเศรษฐกิจระดับชุมชน การกระจายรายได้และการจ้างงานในชุมชน เนื่องจากโครงการได้กระจายไปทั่วทุกตำบลและส่วนใหญ่เป็นโครงการด้านวิสาหกิจชุมชน

7) การเตรียมโครงการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน รัฐบาลมีนโยบายการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน เพื่อให้คนจนได้เข้าถึงแหล่งเงินทุนในระบบ ซึ่งเป็นนโยบายที่สนับสนุนให้ประชาชนนำเอกสารแสดงสิทธิในสินทรัพย์ต่างๆ ไปใช้เป็นหลักประกันสินเชื่อเพื่อพัฒนาอาชีพและพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น ซึ่งเป็นการเพิ่มโอกาสให้กับคนจน ซึ่งขณะนี้อยู่ในช่วงของการเตรียมการและจะเริ่มดำเนินการตั้งแต่เดือนมกราคม 2547 เป็นต้นไป ซึ่งในช่วงเตรียมการที่ผ่านมาได้มีการดำเนินการ โดย สศช. ร่วมกับคณะทำงานพิจารณาศึกษาแนวทางการใช้ประโยชน์สินทรัพย์ที่เกี่ยวข้องกับประชาชนที่มีอยู่ในประเทศ เสนอในการประชุมเชิงปฏิบัติการเมื่อวันที่ 21 กุมภาพันธ์ 2546 โดยมีนายกรัฐมนตรีเป็นประธาน และนำเสนอต่อคณะรัฐมนตรีในการประชุมเมื่อวันที่ 4 มีนาคม 2546 ซึ่งมีมติเห็นชอบ ดังนี้

☛ เห็นชอบนโยบายและแนวทางการแปลงสินทรัพย์เป็นทุนที่มีหลักการพื้นฐาน คือ เอกสารสิทธิแบบมีเงื่อนไขและสามารถกำกับดูแลการโอนสิทธิได้ โดยมีแนวทางการนำไปสู่การปฏิบัติ ซึ่งประกอบด้วยสินทรัพย์ 5 ประเภท ได้แก่ สินทรัพย์ที่เป็นที่ดิน ทรัพย์สินทางปัญญา สินทรัพย์ประเภทเครื่องจักร ที่สาธารณณะ และสิทธิการเช่า ทั้งนี้การดำเนินงานด้านสินทรัพย์ที่เป็นที่ดินให้มีความเชื่อมโยงกับการปฏิรูปที่ดินของประเทศทั้งระบบ

☛ เห็นชอบให้กำหนดหน่วยงานเจ้าภาพเพื่อทำหน้าที่จัดทำแผนปฏิบัติการการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน และจัดทำโครงการนำร่องให้มีรายละเอียดและงบประมาณดำเนินการที่ชัดเจน โดยมีมอบให้ 1) กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เป็นเจ้าภาพเรื่องสินทรัพย์ที่เป็นที่ดิน 2) กรมทรัพย์สินทางปัญญา กระทรวงพาณิชย์เป็นเจ้าภาพเรื่องทรัพย์สินทางปัญญา 3) กรมโรงงานอุตสาหกรรม กระทรวงอุตสาหกรรม เป็นเจ้าภาพเรื่องการใช้ประโยชน์จากที่สาธารณณะ 4) กรุงเทพมหานครและกระทรวงมหาดไทยเป็นเจ้าภาพเรื่องการใช้ประโยชน์จากที่สาธารณณะ และ 5) กรมธนารักษ์ กระทรวงการคลังเป็นผู้ประสานงานกลางร่วมกับส่วนราชการและรัฐวิสาหกิจที่เกี่ยวข้องในเรื่องสิทธิการเช่า

✎ จัดตั้งองค์กรบริหารการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน โดยขึ้นตรงต่อนายกรัฐมนตรี มีหน้าที่ประสาน สั่งการ ติดตามการทำงานของหน่วยงานเจ้าภาพที่รับผิดชอบแต่ละสินทรัพย์ โดยให้มีการจัดตั้งคณะกรรมการนโยบายการแปลงสินทรัพย์เป็นทุนขึ้นเพื่อทำหน้าที่กำกับดูแล และดูภาพรวมการแปลงสินทรัพย์เป็นทุนทั้งระบบ

✎ มอบให้ธนาคารของรัฐโดยเฉพาะ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) ธนาคารกรุงไทย และธนาคารออมสิน เป็นแกนหลักในการกระจายสินเชื่อ

✎ มอบให้สำนักพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ กระทรวงวิทยาศาสตร์ฯ ดำเนินการร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการจัดทำศูนย์ข้อมูลกลางโดยใช้ระบบคอมพิวเตอร์จัดเก็บข้อมูลเอกสารสิทธิของสินทรัพย์ทั้ง 5 ประเภท

✎ เพื่อให้นโยบายการแปลงสินทรัพย์เป็นทุนมีผลในทางปฏิบัติที่เป็นรูปธรรม จึงเห็นควรมอบหมายให้รองนายกรัฐมนตรีดูแลด้านนโยบายต่างๆ ดังนี้ รองนายกรัฐมนตรี(นายสมคิด จาตุศรีพิทักษ์) ดูแลด้านระบบสถาบันการเงิน รองนายกรัฐมนตรี (นายสุวิทย์ คุณกิตติ) ดูแลด้านระบบเทคโนโลยีสารสนเทศ และรองนายกรัฐมนตรี (นายวิษณุ เครืองาม) ดูแลด้านกฎหมาย กฎระเบียบต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง และนายพันศักดิ์ วิญญรัตน์ ประธานที่ปรึกษาของนายกรัฐมนตรีรับผิดชอบงานทั้งหมดร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยให้สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติทำหน้าที่เป็นฝ่ายประสานงานและสนับสนุนด้านวิชาการ

ต่อมาคณะรัฐมนตรีได้ให้ความเห็นชอบเมื่อวันที่ 22 เมษายน 2546 ตามข้อเสนอของ สศช. ซึ่งประกอบด้วย 1) ร่างระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยนโยบายการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน พ.ศ. 2) ร่างพระราชกฤษฎีกาจัดตั้งสำนักงานบริหารการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน พ.ศ. และ 3) คำสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการนโยบายการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน

ขณะนี้ได้มีการจัดตั้งสำนักงานบริหารการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน (สพท.) แล้ว โดย สพท. ได้เสนอนโยบาย กรอบทิศทางและแนวทางการแปลงสินทรัพย์เป็นทุนต่อคณะรัฐมนตรี ซึ่งคณะรัฐมนตรีได้พิจารณาและมีมติเห็นชอบเมื่อวันที่ 13 สิงหาคม 2546 โดยมอบหมายให้รัฐมนตรี หัวหน้าส่วนราชการ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องถือปฏิบัติและเร่งรัดการดำเนินการต่างๆ ให้เป็นไปตามกรอบทิศทางและระยะเวลาที่กำหนด

2.2 ความสำเร็จและผลกระทบเบื้องต้น

การประเมินผลนโยบายโดยรวม จะเป็นการประเมินความสำเร็จและผลกระทบเบื้องต้นของการดำเนินนโยบายเศรษฐกิจจากห้วงที่นำไปสู่การสร้างงานและสร้างรายได้ การแก้ไขปัญหาพื้นฐานของประชาชนในการเข้าถึงบริการด้านเงินทุนในระบบ รวมทั้งการส่งเสริมให้ประชาชนและชุมชนมีศักยภาพและมีความเข้มแข็งมากขึ้น ผลการประเมินพบว่า

1) นโยบายเศรษฐกิจรากหญ้ามี่ส่วนช่วยทำให้เกิดการสร้างงานและสร้างรายได้ โดยเฉพาะในชนบทอย่างชัดเจน

1.1) สร้างงานแก่ภาคประชาชนและชุมชน การว่างงานในเขตชนบทลดลงต่ำกว่าเขตเมือง

(1) การดำเนินโครงการภายใต้นโยบายเศรษฐกิจรากหญ้า ได้ช่วยสร้างการจ้างงานโดยรวมและสร้างโอกาสในการมีงานทำให้แก่ประชาชนในชนบทเป็นอย่างมาก โดยอัตราการว่างงานในเขตชนบทลดลงจากร้อยละ 3.41 ในปี 2544 เหลือร้อยละ 2.16 ในปี 2545 ซึ่งเป็นอัตราที่ต่ำกว่าในเขตเมืองเป็นครั้งแรกในรอบ 5 ปี รวมทั้งการว่างงานตามฤดูกาลมีอัตราที่ลดลงด้วยเช่นกัน จากร้อยละ 2.54 เป็นร้อยละ 1.96 ในช่วงเดียวกัน ในภาพรวมการว่างงานของทั้งประเทศลดลงจากร้อยละ 3.2 ของกำลังแรงงานในปี 2544 เหลือเพียงร้อยละ 2.2 ในปี 2545 หรือผู้มีงานทำเพิ่มขึ้นมากกว่า 800,000 คน นอกจากนี้ยังพบว่าการจ้างงานด้วยตนเองของทั้งประเทศในปี 2545 ซึ่งรวมการประกอบธุรกิจส่วนตัวโดยไม่มีลูกจ้างและช่วยธุรกิจครัวเรือนโดยไม่ได้รับค่าจ้างเพิ่มขึ้นร้อยละ 3.6 โดยการจ้างงานด้วยตนเองในเขตชนบทเพิ่มขึ้นถึงร้อยละ 3.1 เทียบกับที่เคยลดลงเฉลี่ยร้อยละ 1.5 ในช่วงปี 2543-2544

(2) สถานการณ์ดังกล่าวสอดคล้องกับผลการสำรวจข้อมูลในภาคสนามของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ที่พบว่ากลุ่มผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ได้มีการใช้เวลาดำเนินการผลิตเพิ่มขึ้นเป็น 9 เดือนต่อปี หรือเพิ่มขึ้นร้อยละ 4.7 เมื่อเทียบกับก่อนมีโครงการคณะกรรมการและสมาชิกส่วนใหญ่ถึงร้อยละ 60 มีความเห็นว่าโครงการได้ช่วยลดการอพยพไปหางานทำนอกหมู่บ้าน และช่วยให้ประชาชนที่ออกไปทำงานนอกหมู่บ้านเดินทางกลับมาทำงานในหมู่บ้านมากขึ้น ขณะที่การสำรวจภาคสนามของมหาวิทยาลัยหอการค้าไทย พบว่าสมาชิกกลุ่มหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ร้อยละ 32 ระบุว่าคนในหมู่บ้านออกไปทำงานต่างถิ่นลดลง และร้อยละ 43 เห็นว่าโครงการช่วยให้ประชาชนอพยพกลับท้องถิ่นเพิ่มขึ้น รวมทั้งพบว่าประชาชนที่ได้รับเงินกู้จากโครงการธนาคารประชาชนเพื่อไปหมุนเวียนประกอบอาชีพได้มีส่วนช่วยให้สมาชิกในครอบครัวมีงานทำและจ้างแรงงานนอกครอบครัวเพิ่มขึ้น คิดเป็นสัดส่วนร้อยละ 2.2 และร้อยละ 13.6 ของผู้ตอบแบบสอบถามตามลำดับ

1.2) ครัวเรือนมีรายได้เพิ่มขึ้นเกือบร้อยละ 10

(1) ผลจากการสำรวจภาคสนามของมหาวิทยาลัยหอการค้าไทย พบว่าโครงการกองทุนหมู่บ้านฯ โครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ โครงการธนาคารประชาชน และโครงการพักชำระหนี้เกษตรกรมีผลกระทบต่อเศรษฐกิจครัวเรือนอย่างเห็นได้ชัดเจน โดยทำให้รายได้ของครัวเรือนเพิ่มขึ้นจากปีละ 220,194 บาท เป็น 241,802 บาท หรือเพิ่มร้อยละ 9.8 โครงการที่ช่วยเพิ่มรายได้มากที่สุด คือ พักชำระหนี้เกษตรกร โดยผู้เข้าร่วมโครงการมีรายได้เพิ่มมากถึงร้อยละ 21.9 ขณะที่ผู้เข้าร่วมโครงการธนาคารประชาชนมีรายได้เพิ่มน้อยที่สุด เพียงร้อยละ 0.57 เท่านั้น

(2) อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาในด้านรายจ่ายของครัวเรือน พบว่า ครัวเรือนมีการใช้จ่ายเพื่อบริโภค เพื่อลงทุน และเพื่อชำระหนี้เงินกู้ เฉลี่ยแล้วเพิ่มขึ้นถึงร้อยละ 12.7 เป็นผลให้สัดส่วนเงินออมของครัวเรือนหลังการเข้าร่วมโครงการกลับลดลงจากร้อยละ 19.4 ก่อนมีโครงการเหลือร้อยละ 17.3 ของรายได้รวม โดยผู้เข้าร่วมโครงการพักชำระหนี้มีสัดส่วนเงินออมลดลงมากที่สุด จากที่เคยมี

สัดส่วนร้อยละ 10.2 เหลือเพียงร้อยละ 3.8 ลดลงร้อยละ 6.4 ขณะที่ผู้เข้าร่วมโครงการกองทุนหมู่บ้าน สัดส่วนเงินออมต่อรายได้ลดลงน้อยที่สุดเพียงร้อยละ 0.2 ภายหลังมีโครงการ

(3) การดำเนินงานเกือบทุกโครงการมีผลให้การใช้จ่ายของครัวเรือนเพื่อการลงทุน เช่น การซื้อวัตถุดิบ การใช้เงินเป็นทุนหมุนเวียน การซื้อเครื่องจักรอุปกรณ์ และค่าแรงงาน รวมทั้งการใช้จ่ายเพื่อชำระหนี้ทั้งในและนอกระบบ เมื่อเทียบกับรายได้รวมมีสัดส่วนลดลงหลังมีโครงการ แต่สัดส่วนการใช้จ่ายเพื่อบริโภคสินค้าคงทนและสินค้าเพื่อใช้อำนวยความสะดวกกลับเพิ่มขึ้น เช่น ซื้อโทรศัพท์เคลื่อนที่ และ ยานพาหนะ เนื่องจากเมื่อเข้าร่วมโครงการแล้วการดำเนินกิจการในเขตชนบทมีความจำเป็นจะต้องติดต่อสื่อสาร ในขณะที่โทรศัพท์พื้นฐานยังกระจายสู่ท้องถิ่นได้ไม่ทั่วถึง และใช้ยานพาหนะบรรทุกสินค้า เป็นต้น ผลกระทบทางเศรษฐกิจต่อครัวเรือนในแต่ละโครงการสรุปได้ดังนี้

๕ สมาชิกกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองมีรายได้เพิ่มขึ้นจากการประกอบอาชีพหลัก การชำระหนี้ในระบบและซื้อสินค้าคงทนเพื่อประกอบอาชีพมีสัดส่วนเพิ่มขึ้น

๕ ครัวเรือนที่กู้ยืมเงินจากกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองมีรายได้เพิ่มขึ้น ร้อยละ 7.2 ใกล้เคียงกับอัตราการเพิ่มของรายจ่าย ทำให้สัดส่วนเงินออมยังอยู่ในระดับเดิม คือ ร้อยละ 28 ของรายได้รวม การใช้จ่ายเพื่อการลงทุนมีสัดส่วนลดลงจากร้อยละ 46 เหลือเพียงร้อยละ 42 ของรายจ่ายรวม สาเหตุที่ไม่สามารถขยายการลงทุนได้ เนื่องจากกิจการของครัวเรือนมีขนาดเล็ก รวมทั้งเงินลงทุนที่ได้รับจากการกู้ยืมก็ไม่สูงมาก สำนักงานสถิติแห่งชาติ พบว่า สมาชิกกองทุนได้รับเงินกู้เฉลี่ยเพียงรายละ 14,000 บาท ขณะที่กรมการพัฒนาชุมชนรายงานว่า สมาชิกส่วนใหญ่ใช้เงินกู้เพื่อประกอบอาชีพเดิม การขยายงานใหม่มีสัดส่วนเพียงร้อยละ 5.3 ของเงินกู้ที่ได้รับ นอกจากนี้ยังพบว่าโครงการมีผลกระทบทำให้การใช้จ่ายเพื่อซื้อสินค้าคงทน อาทิ โทรศัพท์เคลื่อนที่ พาหนะเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 25 เป็นร้อยละ 31.8

๕ ในด้านผลกระทบต่อหนี้สินของครัวเรือนพบว่า สมาชิกกองทุนหมู่บ้านฯ นำเงินกู้ส่วนหนึ่งไปชำระหนี้ในระบบ ซึ่งมีอัตราดอกเบี้ยสูงถึงร้อยละ 20 ต่อเดือน สัดส่วนการชำระหนี้ในระบบเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 41 เป็นร้อยละ 43 ของจำนวนเงินที่ชำระหนี้ทั้งหมด การปรับโครงสร้างหนี้ (Refinance) ดังกล่าว จะช่วยลดภาระดอกเบี้ยที่สมาชิกต้องจ่ายแก่แหล่งเงินทุนนอกระบบ ทำให้มีรายได้เหลือสำหรับการลงทุนทำการผลิตและใช้จ่ายในครัวเรือนมากขึ้น โดยการสำรวจภาคสนามของสำนักงานสถิติแห่งชาติ พบว่าคณะกรรมการที่ตอบแบบสอบถามร้อยละ 38 และสมาชิกกองทุนหมู่บ้านฯ ที่ตอบแบบสอบถามร้อยละ 29 เห็นว่า โครงการช่วยให้หนี้สินภายในชุมชนลดลง

๕ การส่งเสริมการตลาดของภาครัฐช่วยเพิ่มรายได้และกระตุ้นการลงทุนของกลุ่มหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์

๕ การประชาสัมพันธ์ การจัดงานแสดงสินค้าในสถานที่ต่างๆ การจัดงานในจังหวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว และการแสดงสินค้าตามห้างสรรพสินค้า ช่วยเพิ่มยอดขายของกลุ่มผลิตภัณฑ์ต่างๆ อย่างมาก กระทรวงเกษตรและสหกรณ์รายงานว่า การส่งเสริมการตลาดช่วยให้กลุ่มผลิตภัณฑ์ต่างๆ มียอดขายเพิ่มขึ้นจากปีละ 6.35 ล้านบาท เป็น 7.82 ล้านบาทเพิ่มขึ้นร้อยละ 23.1 ทำให้สมาชิกมีรายได้เพิ่มขึ้นเป็นปีละ 71,107 บาทต่อคน หรือเพิ่มร้อยละ 11.4 และการสำรวจของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ พบว่า ร้อยละ 85 ของกลุ่มผลิตภัณฑ์ที่มีรายได้เพิ่มขึ้น

เมื่อได้รับความช่วยเหลือด้านการตลาด นอกจากนี้กลุ่มผลิตภัณฑ์ร้อยละ 42.7 เห็นว่า สมาชิกมีรายได้หลักจากการจำหน่ายวัตถุดิบผลผลิตให้แก่กลุ่มเพิ่มขึ้น

๓ ผลกระทบที่มีต่อเศรษฐกิจของครัวเรือนคือ ทำให้รายได้เพิ่มขึ้นร้อยละ 14.5 และการใช้จ่ายเพิ่มขึ้นร้อยละ 16.9 โดยการใช้จ่ายเพื่อลงทุนเพิ่มขึ้นจากสัดส่วนร้อยละ 35 เป็นร้อยละ 38 ของรายจ่ายทั้งหมด ส่วนใหญ่เป็นการซื้อวัตถุดิบในการผลิตถึงร้อยละ 53.3 ของเงินลงทุนทั้งหมด เพิ่มขึ้นจากร้อยละ 45.8 ในช่วงก่อนมีโครงการ สัดส่วนการซื้อสินค้าทุนลดลงเนื่องจากอุปกรณ์ที่ใช้ในกระบวนการผลิตยังสามารถใช้งานได้และสินค้าส่วนใหญ่เป็นผลิตภัณฑ์เดิม การใช้จ่ายเพื่อซื้อสินค้าคงทน เช่น โทรศัพท์เคลื่อนที่ เครื่องใช้ไฟฟ้า และจักรยานยนต์เพิ่มขึ้นจากร้อยละ 10 เป็นร้อยละ 15 ของรายจ่ายเพื่อการบริโภคทั้งหมด ในขณะที่การใช้จ่ายเพื่อชำระหนี้เงินกู้มีสัดส่วนใกล้เคียงกับช่วงก่อนมีโครงการ แต่การชำระหนี้เงินกู้นอกระบบกลับมีสัดส่วนที่สูงถึงร้อยละ 46ของวงเงินชำระหนี้ทั้งหมดเทียบกับร้อยละ 37 ก่อนมีโครงการ

๔ สินเชื่อธนาคารประชาชนช่วยเพิ่มการลงทุนและลดการพึ่งพิงเงินกู้นอกระบบ การดำเนินโครงการยังไม่มีผลกระทบต่อรายได้ที่ชัดเจน แต่มีผลต่อรายจ่ายครัวเรือน โดยเฉพาะการใช้จ่ายเพื่อลงทุนและเพื่อชำระหนี้มีสัดส่วนเพิ่มขึ้น โดยสัดส่วนรายจ่ายเพื่อลงทุน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการซื้อวัตถุดิบและสินค้าทุนเพิ่มจากร้อยละ 25.1 เป็นร้อยละ 30.8 ของรายจ่ายทั้งหมด และรายจ่ายเพื่อชำระหนี้เพิ่มจากร้อยละ 6.6 เป็นร้อยละ 11.0 ของรายจ่ายทั้งหมด ซึ่งในจำนวนนี้เป็นการชำระหนี้เงินกู้นอกระบบเป็นส่วนใหญ่ถึงร้อยละ 75 ของการชำระหนี้ทั้งหมด การสำรวจภาคสนามของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ พบว่าสมาชิกธนาคารประชาชนที่ให้สัมภาษณ์ถึงร้อยละ 54.3 มีหนี้สินนอกระบบและส่วนใหญ่นำเงินกู้ออกไปหมุนเวียนประกอบอาชีพ ซึ่งหลังจากร่วมโครงการสมาชิกร้อยละ 68.8 มีหนี้นอกระบบลดลงและมีรายได้เพิ่มขึ้น

๕ เกษตรกรที่พักชำระหนี้ใช้จ่ายซื้อสินค้าคงทนเพื่อประกอบอาชีพในสัดส่วนเพิ่มขึ้น ครัวเรือนเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการพักชำระหนี้มีรายได้เพิ่มขึ้นเป็นปีละ 194,871 บาทต่อครัวเรือนหรือเพิ่มขึ้นถึงร้อยละ 21.9 เมื่อเทียบกับก่อนมีโครงการ แต่รายจ่ายของครัวเรือนก็มีอัตราเพิ่มขึ้นเช่นกัน โดยเพิ่มถึงร้อยละ 30.7 ทำให้สัดส่วนเงินออมต่อรายได้ลดลงอย่างมากเหลือเพียงร้อยละ 3.8 เมื่อเทียบกับร้อยละ 10 ก่อนมีโครงการ โดยการใช้จ่ายเพื่อซื้อสินค้าคงทน เช่น โทรศัพท์เคลื่อนที่รถจักรยานยนต์ และเครื่องใช้ไฟฟ้าเพิ่มขึ้นคิดเป็นสัดส่วนร้อยละ 33.7 ของค่าใช้จ่ายเพื่อบริโภค ส่วนการใช้จ่ายเพื่อลงทุนในการผลิตมีสัดส่วนลดลงจากร้อยละ 57.2 เหลือร้อยละ 52.3 ของรายจ่ายทั้งหมด ซึ่งการสำรวจเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการ โดยสำนักงานสถิติแห่งชาติ พบว่าเกษตรกรใช้จ่ายเงินกู้เพื่ออุปโภคในครัวเรือนในสัดส่วนมากที่สุด รองลงไปเป็นการใช้หนี้แหล่งเงินกู้อื่นๆ การซื้อสิ่งอำนวยความสะดวกในครัวเรือน และการนำเงินไปลงทุนประกอบอาชีพ ซึ่งมีสัดส่วนน้อยที่สุด

2) สามารถแก้ไขปัญหาพื้นฐานแก่ประชาชนในการเข้าถึงบริการด้านเงินทุนในระบบได้ระดับหนึ่ง

2.1) ประชาชนได้รับบริการเงินทุนในระบบได้ทั่วถึงมากขึ้นและช่วยลดภาระดอกเบี้ยที่เคยจ่ายลงครึ่งหนึ่ง

(1) ประชาชนร้อยละ 94 เข้าถึงบริการเงินกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง

จากรายงานของสำนักงานสถิติแห่งชาติ ระบุว่าสมาชิกกองทุนที่มีความเดือดร้อนได้รับเงินกู้คิดเป็นสัดส่วนร้อยละ 94.2 ของผู้ขอกู้ โดยร้อยละ 94.0 นำไปลงทุนในอาชีพหลัก/เสริมของครอบครัว ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในภาคเกษตร ในขณะที่การลงทุนในกิจการใหม่มีเพียงร้อยละ 5

กองทุนหมู่บ้านได้มีส่วนช่วยให้สมาชิกได้ลดภาระจากที่เคยจ่ายดอกเบี้ยเงินนอกระบบ และสถาบันการเงินอื่นในอัตราที่สูง โดยกองทุนฯ คิดดอกเบี้ยจากสมาชิกเฉลี่ยเพียงร้อยละ 6.5 ต่อปี ต่ำกว่าอัตราดอกเบี้ยของสถาบันการเงินอื่นๆ และแหล่งเงินกู้นอกระบบ เช่น ธนาคารประชาชน คิดดอกเบี้ยร้อยละ 12 ต่อปี ธกส. คิดดอกเบี้ยที่ปล่อยกู้แก่เกษตรกรรายบุคคลระหว่างร้อยละ 7.5 – 13.5 ต่อปี กองทุนสัจจะออมทรัพย์ในชุมชนร้อยละ 12 - 18 ต่อปี และดอกเบี้ยเงินกู้จากนอกระบบร้อยละ 240 ต่อปี หรือร้อยละ 20 ต่อเดือน ดังนั้นสมาชิกกองทุนจึงลดภาระดอกเบี้ยได้ถึงร้อยละ 50 เมื่อเทียบกับสถาบันการเงินอื่นๆ อย่างไรก็ตาม คนยากจนที่เข้าถึงบริการเงินกู้จากกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองยังมีสัดส่วนน้อย เพียงร้อยละ 6.5 ของประชากรภายในกลุ่ม และสมาชิกบางส่วนที่ต้องใช้เงินออม รวมทั้งต้องกู้ยืมเงินจากแหล่งอื่นมาชำระหนี้กองทุน เนื่องจากระยะเวลาการปล่อยกู้สั้นเกินไป ในขณะที่ผลผลิตจากการลงทุนด้วยเงินกู้ยังไม่ได้ผล

(2) ผู้ประกอบการรายย่อยที่เดือดร้อนได้รับเงินกู้จากธนาคารประชาชน เพื่อประกอบอาชีพร้อยละ 90 ของผู้ขอกู้

ผู้ประกอบการรายย่อยสมัครเป็นสมาชิกธนาคารประชาชน รวม 580,000 ราย และธนาคารได้ปล่อยกู้แก่สมาชิกแล้ว 591,077 ราย แยกเป็นผู้กู้ครั้งแรก 405,200 ราย หรือร้อยละ 68.5 ของทั้งหมด และผู้กู้ครั้งที่สองอีก 185,877 คน หรือร้อยละ 31.4 ผู้ที่ได้รับเงินกู้ดังกล่าวคิดเป็นสัดส่วนร้อยละ 90 ของผู้ขอกู้ทั้งหมด นอกจากนี้ การสำรวจภาคสนามของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ พบว่าลูกค้าธนาคารประชาชนที่ได้รับเงินกู้ ส่วนใหญ่ถึงร้อยละ 46.5 เป็นพ่อค้าแผงลอย รองลงไปเป็นร้านค้าร้อยละ 39.4 และส่วนที่เหลือเป็นรถยนต์เร็ว รถเข็นและหาบเร่ สมาชิกนำเงินกู้ไปใช้เป็นเงินทุนหมุนเวียนประกอบอาชีพที่เคยทำอยู่เดิมร้อยละ 84.3 ประกอบอาชีพใหม่ และอาชีพเสริมร้อยละ 97.3 ของสินเชื่อที่ปล่อยกู้ทั้งหมด และสามารถลดภาระหนี้สินนอกระบบได้ในสัดส่วนสูง ผลจากการสำรวจสมาชิกที่ได้รับเงินกู้ของ สศช. พบว่า สมาชิกที่เข้าร่วมโครงการมีภาระหนี้นอกระบบลดลงถึงร้อยละ 68.8 ของผู้มีหนี้นอกระบบทั้งหมด

อย่างไรก็ตามธนาคารออมสินดำเนินโครงการธนาคารประชาชนด้วยเงินทุนและค่าใช้จ่ายของธนาคารเองและระมัดระวังการปล่อยสินเชื่อมาก ทำให้สมาชิกธนาคารประชาชนส่วนใหญ่ถึงร้อยละ 85 เป็นลูกค้าเดิมของธนาคาร ส่วนผู้ประกอบการรายใหม่และได้รับบริการครั้งแรกมีสัดส่วนเพียงร้อยละ 15 การปล่อยกู้แก่ผู้ประกอบการรายย่อยมีความเสี่ยงสูงกว่าผู้ประกอบการรายใหญ่ที่มี

ฐานะทางเศรษฐกิจมั่นคง ธนาคารจึงคิดดอกเบี้ยในอัตราร้อยละ 1 ต่อเดือน ตลอดระยะเวลาการปล่อยกู้ ทำให้อัตราดอกเบี้ยที่สมาชิกต้องชำระจริงสูงกว่าร้อยละ 12 ต่อปี ซึ่งสมาชิกที่ได้รับเงินกู้มีความเห็นว่าถึงแม้จะเป็นอัตราที่ต่ำกว่าเงินกู้ในระบบ แต่ก็ยังไม่เป็นธรรม ประกอบกับธนาคารประชาชนยังไม่ได้จัดหลักสูตรการฝึกอบรมและพัฒนาอาชีพให้แก่สมาชิกเพื่อเพิ่มทางเลือกในการประกอบอาชีพใหม่ๆ ที่มีรายได้ดีมากขึ้น

3) ประชาชนมีโอกาสพัฒนาศักยภาพ ในขณะที่ชุมชนเข้มแข็งและพึ่งตนเองได้ในทางเศรษฐกิจเพิ่มขึ้น

3.1) การพัฒนาทักษะอาชีพนำไปสู่ความหลากหลายในการผลิตของชุมชนในระยะต่อไป การดำเนินงานภายใต้นโยบายเศรษฐกิจรากหญ้าในช่วง 2 ปีที่ผ่านมาสามารถพัฒนาทักษะและความสามารถของประชาชนชนบทโดยให้การอบรมเพื่อฟื้นฟูอาชีพให้แก่กลุ่มเกษตรกร 8.6 แสนรายเสริมสร้างทักษะแก่ผู้ประกอบการรุ่นใหม่ในชุมชนมากกว่า 7.5 พันราย นอกจากนี้ยังเปิดโอกาสให้ประชาชนที่ได้เข้าไปเรียนรู้กระบวนการบริหารเงินกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง ทั้งในฐานะที่เป็นกรรมการและที่เป็นสมาชิกกองทุนอีกกว่า 8.9 ล้านราย ผู้ที่อยู่ในกระบวนการพัฒนาเหล่านี้ทั้งหมดจะเป็นรากฐานการผลิตของชุมชนให้มีความหลากหลายในระยะต่อไป

3.2) กิจกรรมที่เห็นการสร้างเครือข่ายกลุ่มอาชีพเป็นเงื่อนไขไปสู่การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจของชุมชน โครงการต่างๆ ภายใต้นโยบายเศรษฐกิจรากหญ้ามุ่งไปที่เป้าหมายการดำเนินงานในระดับชุมชนและให้ความสำคัญอย่างมากกับการเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานของประชาชนในชุมชน ซึ่งการประเมินผลในพื้นที่พบว่า ประชาชนได้ให้ความสนใจและเข้าร่วมด้วยเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะกิจกรรมที่เกี่ยวกับการพัฒนาอาชีพต่างๆ เช่น โครงการพักชำระหนี้เกษตรกร โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ และโครงการกองทุนหมู่บ้านฯ และจากการสอบถามความคิดเห็นของประชาชนโดยกรรมการพัฒนาชุมชนในเรื่องบรรยากาศในหมู่บ้านโดยรวม พบว่า คนในชุมชนมีการประชุมปรึกษาหารือกันในเรื่องอาชีพโดยรวมของหมู่บ้านมากเป็นลำดับ 2 (ร้อยละ 64.3) รองจากการหารือในเรื่องส่วนร่วมต่างๆ ไป ของหมู่บ้าน (ร้อยละ 66.1) และเมื่อสอบถามการเข้าร่วมกิจกรรมที่มีการจัดขึ้นภายในชุมชน พบว่า กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการสร้างเครือข่ายความร่วมมือด้านอาชีพมีการจัดบ่อยครั้งที่สุด ผู้ให้ความสนใจเข้าร่วมในสัดส่วนสูงเกือบทุกกิจกรรม โดยเฉพาะกิจกรรมการแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับคนที่ประกอบกิจการเหมือนกัน/เกือบลูกกันมีสัดส่วนถึงร้อยละ 97.6 การจัดกิจกรรมให้คนในชุมชนได้รับประสบการณ์ด้านอาชีพพร้อมกัน ทั้งภายในและนอกชุมชนจะเป็นเงื่อนไขที่นำไปสู่การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจชุมชนในอนาคต

3.3) ความมั่นคงของทุนชุมชน ตลอดจนความรักความหวงแหนและการเอื้ออาทรช่วยเหลือกัน บ่งชี้ความเข้มแข็งของชุมชน² จากการสำรวจของกรมการพัฒนาชุมชน พบว่า ประชาชนในชุมชน ทั้งในส่วนของประชาชนที่เข้าร่วมโครงการฯ และประชาชนทั่วไป มีความเห็นร่วมกันว่าชุมชนมีแนวโน้มเข้มแข็งเพิ่มขึ้น ความสามารถในการพึ่งตนเองเพิ่มสูงขึ้น โดยเฉพาะในด้านทุนหมุนเวียนเพื่อใช้ประโยชน์ในชุมชน จากโครงการกองทุนหมู่บ้าน (ร้อยละ 81.7) นอกจากนั้นนโยบายเศรษฐกิจรากหญ้ายังมีส่วนผลักดันให้ชุมชนมีระบบที่จะดูแลช่วยเหลือเกื้อกูลคนยากจนและผู้ด้อยโอกาสในสังคม (ร้อยละ 71.7)

² จากการศึกษาความกลมกลืนระหว่างฐานรากกับข้อมูลเชิงประจักษ์ในการสร้างดัชนีความเข้มแข็งของชุมชน โดย รศ. ดร. นภาพรดี หะวานนท์ และคณะ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้และได้รับโอกาสในการพัฒนาในระยะต่อไป ในขณะที่เดียวกันการดำเนินงานโครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ที่มุ่งต่อยอดภูมิปัญญาของชุมชนได้ดำรงอยู่และขยายตัวต่อเนื่องในระยะยาวแล้ว ยังทำให้เกิดความรักและหวงแหนชุมชน ซึ่งทั้งหมดนี้ตัวบ่งชี้ที่นำไปสู่ทิศทางความเข้มแข็งของชุมชนในระยะยาว

3. บทบาทของชุมชนในการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก

การดำเนินนโยบายของรัฐบาลที่สร้างความเข้มแข็งให้กับเศรษฐกิจฐานรากดังกล่าว นอกเหนือจากการที่รัฐบาลได้มีโครงการต่างๆ เพื่อกระจายโอกาสให้กับประชาชนได้ดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ เพื่อทำให้เกิดการเพิ่มรายได้และการมีงานทำอย่างทั่วถึงแล้ว ปัจจัยที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่จะส่งผลต่อความสำเร็จในการดำเนินงานโครงการดังกล่าวได้มากน้อยแค่ไหน คือ ศักยภาพของชุมชนที่จะใช้โอกาสเหล่านั้นให้เกิดประโยชน์ต่อการสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจของตนเอง ทั้งนี้บทบาทของชุมชนในการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก อาจสรุปได้ดังนี้

3.1 การรวมกลุ่มของชุมชนเพื่อเพิ่มความมั่นคงทางรายได้และคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน

องค์กรประชาชนและเครือข่ายองค์กรชุมชนได้ตระหนักถึงความสำคัญต่อการแก้ไขปัญหาความยากจนมาเป็นระยะเวลานาน ซึ่งดำเนินการภายใต้กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนและชุมชนในท้องถิ่น โดยภาคชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมเพื่อการพัฒนาเป็นระยะเวลานาน โดยส่วนใหญ่มุ่งเน้นการพัฒนาศักยภาพของชุมชนในการประกอบอาชีพ การพัฒนาคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ของประชาชนในชนบทและชุมชนเมืองให้ดีขึ้น เช่น การเสริมสร้างศักยภาพและทักษะในการประกอบอาชีพให้แก่ชุมชนในชนบทและชุมชนเมือง การสนับสนุนด้านการศึกษา การจัดตั้งกองทุนในรูปแบบต่างๆ เป็นต้น

สำหรับบทบาทของชุมชนในการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากนั้นจะอยู่ในรูปแบบของการรวมกลุ่มของคนในชุมชนเพื่อทำกิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน เช่น การรวมกลุ่มเพื่อประกอบอาชีพ การรวมกลุ่มกันเพื่อช่วยเหลือคนในชุมชนในด้านเงินทุน การตลาด ความรู้ทางเทคโนโลยี และสวัสดิการภายในชุมชน และการรวมกลุ่มเพื่อแก้ปัญหาของส่วนรวมโดยเฉพาะปัญหาด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน โดยร่วมกันอนุรักษ์แหล่งต้นน้ำ ลำธาร ป่าไม้ แหล่งน้ำเพื่อการเกษตร ทรัพยากรทางทะเล และการพัฒนาระบบนิเวศชายฝั่งและป่าชายเลน ซึ่งการรวมกลุ่มของคนในชุมชนเพื่อทำกิจกรรมดังกล่าว เป็นการเพิ่มความมั่นคงทางรายได้และการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนให้ดีขึ้น อันนำไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากและการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

ทั้งนี้การรวมกลุ่มของคนในชุมชนในแต่ละพื้นที่ มีความหลากหลายทั้งในด้านลักษณะของการรวมกลุ่ม และการบริหารจัดการกลุ่ม ซึ่งสรุปสาระสำคัญ ได้ดังนี้³

1) ลักษณะการรวมกลุ่ม

ลักษณะการรวมกลุ่มพิจารณาตามวัตถุประสงค์ของการรวมกลุ่ม สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ลักษณะ คือ

1.1) การรวมกลุ่มกันเพื่อช่วยเหลือคนในชุมชน โดยจะรวมกลุ่มกันเพื่อแก้ไขปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้นของคนในชุมชนร่วมกัน เช่น ปัญหาการขาดแคลนเงินทุน ปัญหาการตลาด การขาดความรู้ทางเทคโนโลยี ตลอดจนเพื่อการสนับสนุนช่วยเหลือทางด้านสวัสดิการภายในชุมชน โดยมีการรวมกลุ่มในรูปแบบต่างๆ เพื่อช่วยเหลือคนในชุมชน ได้แก่

(1) **กลุ่มออมทรัพย์** หรือเรียกว่ากลุ่มสัจจะออมทรัพย์หรือกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต ซึ่งเป็นการจัดตั้งในรูปแบบของกองทุน โดยการระดมเงินจากคนในชุมชนในรูปแบบของสมาชิกกลุ่ม หรือขอรับการสนับสนุนงบประมาณจากหน่วยงานภายนอก แล้วนำมาจัดสรรให้สมาชิกกู้ยืมเพื่อใช้เป็นเงินทุนหมุนเวียนในการประกอบอาชีพเสริม และนำผลกำไรจากการดำเนินงานไปช่วยเหลือด้านสวัสดิการของคนในชุมชน เช่น การรักษาพยาบาล เป็นต้น

(2) **การจัดตั้งศูนย์สาธิตการตลาด** การจัดตั้งศูนย์สาธิตการตลาดหรือร้านค้าชุมชน ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ต่อเนื่องจากการรวมกลุ่มของกลุ่มออมทรัพย์ เพื่อใช้เป็นสถานที่จำหน่ายผลผลิตของชุมชน หรือจำหน่ายสินค้าอุปโภคบริโภคที่มีราคาถูกให้กับสมาชิก

(3) **ธนาคารข้าว** เป็นกิจกรรมหนึ่งที่คนในชุมชนรวมกลุ่มกันจัดตั้งเพื่อช่วยเหลือกันซึ่งดำเนินการในลักษณะการให้ยืม โดยคิดอัตราดอกเบี้ยต่ำ หรือเป็นการช่วยเหลือแก่สมาชิกที่ประสบปัญหาขาดแคลนข้าวเพื่อการบริโภคโดยไม่คิดดอกเบี้ย

(4) **ศูนย์สาธิตการเกษตรหรือศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยี** จัดตั้งขึ้นเพื่อให้ความรู้เพื่อพัฒนาคุณภาพผลผลิต หรือเป็นศูนย์ในการถ่ายทอดเทคโนโลยีต่างๆ ให้คนในชุมชนได้มีความรู้เพิ่มขึ้น รวมทั้งเป็นสถานที่สาธิตการทดลองกิจกรรมเสริมใหม่ๆ ให้แก่คนในชุมชน

1.2) **การรวมกลุ่มเพื่อประกอบอาชีพ** โดยคนในชุมชนต้องการมีรายได้ให้พอเพียงต่อการครองชีพ และความต้องการที่จะมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ ซึ่งการรวมกลุ่มอาชีพมักเป็นกิจกรรมที่ต่อเนื่องจากการรวมกลุ่มออมทรัพย์ นอกจากนี้ยังได้ฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่ในชุมชนมาใช้ในการประกอบอาชีพเสริม ส่งผลให้คนในชุมชนมีรายได้เพิ่มขึ้น เช่น การรวมกลุ่มอาชีพการทอผ้าไหม การจักสาน การทำขนมงา การแปรรูปสมุนไพร การเลี้ยงสัตว์ และการรวมกลุ่มเพื่อพัฒนาอาชีพดั้งเดิมของท้องถิ่นให้ดีขึ้น

³ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, รายงานการศึกษาวิเคราะห์ปัจจัยทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมที่สนับสนุนให้ชุมชนเข้มแข็ง; มีนาคม 2544. ซึ่งเป็นการศึกษาเกี่ยวกับการรวมกลุ่มของคนในชุมชน โดยใช้วิธีการสำรวจข้อมูลและความคิดเห็นบุคคล 3 กลุ่ม คือ ผู้นำชุมชน กลุ่มสมาชิกและเจ้าหน้าที่องค์กรภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้อง จากตัวอย่างชุมชนทั้งสิ้น 23 ชุมชน ซึ่งเป็นชุมชนในภาคเหนือ 6 ชุมชน ภาคกลาง 7 ชุมชน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 7 ชุมชน และภาคใต้ 3 ชุมชน

1.3) การรวมกลุ่มเพื่อแก้ปัญหาของส่วนรวม ซึ่งมีในทุกภาค โดยในภาคเหนือจะมุ่งเน้นการอนุรักษ์แหล่งต้นน้ำ ลำธาร และป่าไม้ ภาคกลางเน้นอนุรักษ์แหล่งน้ำและทรัพยากรทางทะเล ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเน้นอนุรักษ์แหล่งน้ำเพื่อการเกษตรในฤดูแล้ง ส่วนภาคใต้เน้นอนุรักษ์แหล่งน้ำเพื่อการเกษตร การพัฒนาระบบนิเวศน์ชายฝั่งและป่าชายเลน นอกจากนี้ในบางชุมชนมีการรวมกลุ่มกันเพื่อพัฒนาชุมชนและแก้ไขปัญหาในชุมชน เช่น ปัญหายาเสพติด เป็นต้น

2) การบริหารจัดการกลุ่ม

2.1) ลักษณะการบริหารกลุ่ม ส่วนใหญ่จะอยู่ในรูปของคณะกรรมการ โดยคัดเลือกจากคนในชุมชนเพื่อเข้ามาบริหารจัดการ กำหนดกฎ ระเบียบ หลักเกณฑ์การดำเนินงาน และผลตอบแทนของสมาชิก รวมทั้งทำหน้าที่เป็นตัวแทนในการประสานขอความร่วมมือและขอความช่วยเหลือจากหน่วยงานหรือองค์กรนอกชุมชน ทั้งในรูปของความรู้ในการดำเนินงาน งบประมาณ และการพัฒนาผลผลิตของชุมชน

2.2) การระดมทุนของกลุ่ม การระดมทุนหมุนเวียนจะมาจากเงินทุนในชุมชน ซึ่งเป็นการระดมทุนจากสมาชิกในชุมชนในลักษณะการซื้อหุ้น เพื่อดำเนินกิจกรรมต่างๆ เมื่อกิจการมีรายได้เพิ่มขึ้นก็มีการจัดสรรเงินปันผล หรือนำรายได้ไปขยายกิจการ หรือจัดสรรเป็นสวัสดิการสังคม และอีกรูปแบบหนึ่งเป็นเงินทุนจากภายนอกชุมชน ซึ่งได้รับความช่วยเหลือจากภาครัฐและเอกชนทั้งในรูปของการให้เปล่าหรือการให้กู้ยืมในช่วงเริ่มก่อตั้งกลุ่มและใช้คืนในภายหลัง ซึ่งการให้กู้ยืมมีทั้งไม่คิดดอกเบี้ยและคิดดอกเบี้ยในอัตราที่ต่ำ โดยกำหนดระยะเวลาในการชำระคืน

2.3) การจัดการด้านการตลาด การจัดการด้านการตลาดของแต่ละชุมชนมีความแตกต่างกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความต้องการของสินค้า ซึ่งสามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ลักษณะ คือ

- 1) มีพ่อค้าคนกลางมารับซื้อที่แหล่งผลิตโดยตรง
- 2) คนในชุมชนเป็นตัวกลางในการจำหน่าย
- 3) มีการจำหน่ายตามร้านค้าทั่วไปตามศูนย์สาธิตการตลาด ตามงานประเพณีหรืองานประจำจังหวัดต่างๆ

3.2 ชุมชนตัวอย่างการเพิ่มความมั่นคงทางเศรษฐกิจในระดับรากหญ้า

การรวมกลุ่มของคนในชุมชนในการทำกิจกรรมต่างๆ ทั้งเพื่อผลในเชิงเศรษฐกิจ ผลในเชิงทรัพยากรธรรมชาติ หรือผลในเชิงสังคมนั้น ไม่ได้เกิดขึ้นจากการจัดตั้ง แต่เกิดขึ้นจากความรู้สึกร่วมในการดำเนินกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่ง เพื่อผลของการพัฒนาชุมชน ซึ่งการรวมกลุ่มนี้มีทั้งที่ประสบความสำเร็จ ไม่ประสบความสำเร็จ และอยู่ในระหว่างการดำเนินการ ในที่นี้ จะขอเสนอ ชุมชนที่ประสบความสำเร็จในการรวมกลุ่มชุมชนเพื่อร่วมดำเนินกิจกรรม โดยเฉพาะในการเพิ่มความมั่นคงทางเศรษฐกิจในชุมชนหรือ ในระดับรากหญ้า โดยจะยกตัวอย่างชุมชนหรือกลุ่มทั้งสิ้น 7 ชุมชน/กลุ่ม คือ กลุ่มแม่บ้านทำทราย กลุ่มบ้านสมุนไพรรีวอง กลุ่มชุมชนไม้เรียง กลุ่มออมทรัพย์ตำบลคลองเปี้ยะ ชุมชนบ้านลำใน ชุมชนบ้านทุ่งตะเชะ และชุมชนบ้านคำปลาหลาย โดยมีรายละเอียดของแต่ละชุมชน ดังนี้

1) กลุ่มแม่บ้านทำทราย

1.1) ลักษณะทั่วไป บ้านทำทราย อยู่ในตำบลบางหลวง อำเภอสรรพยา จังหวัดชัยนาท พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่มใกล้แม่น้ำเจ้าพระยา มีลักษณะดินและสภาพอากาศที่เอื้ออำนวยต่อการประกอบอาชีพเกษตรกรรม สมาชิกของหมู่บ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม คือ ทำนาปลูกข้าวเป็นหลัก โดยอาศัยระบบชลประทานที่เข้าถึง นอกจากนั้น ยังมีสมุนไพรมะเขือเทศและมะเขือเทศและหาประโยชน์ โดยชาวบ้านทำทรายส่วนใหญ่จบการศึกษาในระดับประถมศึกษา มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน มีการแบ่งปันกันทั้งในด้านความรู้และสิ่งของ ทำให้สามารถรวมตัวกันได้เป็นอย่างดี และมีการเผื่อแผ่น้ำใจสู่หมู่บ้านใกล้เคียงอยู่เสมอ

1.2) ความเป็นมา พัฒนาการของธุรกิจชุมชนของกลุ่มบ้านทำทราย เริ่มจากการส่งเสริมด้านเงินทุนและการฝึกอบรมขององค์กรภาครัฐ เอกชน และองค์กรพัฒนาเอกชน โดยเริ่มตั้งกลุ่มเมื่อ พ.ศ.2533 เริ่มจากโครงการถนอมอาหาร แต่ไม่ประสบผลสำเร็จ ทางกลุ่มจึงได้หากิจกรรมใหม่ โดยดูจากทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่น จนได้เริ่มโครงการผลิตแชมพูมะกรูด และประสบผลสำเร็จในที่สุด โดยมียอดขายในปี 2542 กว่า 5 ล้านบาท

1.3) ปัจจัยแห่งความเข้มแข็งและความยั่งยืน หลังจากการรวมตัวเป็นกลุ่มแม่บ้านทำทรายผลิตแชมพูสมุนไพรและผลิตภัณฑ์อื่นๆ เป็นอาชีพเสริม ทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านทำทรายเริ่มดีขึ้น สามารถพึ่งตนเองได้ ซึ่งการรวมกลุ่มจนสามารถพัฒนาธุรกิจชุมชนเป็นรายได้เสริมที่สำคัญนี้เกิดขึ้นจากการมีส่วนร่วมและความสามัคคีของกลุ่มแม่บ้านทำทรายที่ผลักดันให้เกิดการรวมกลุ่ม รวมความคิดรวมใจ รวมทุน โดยมีผู้นำชุมชนที่ไม่ปิดกั้นตัวเอง ยอมรับสิ่งใหม่ๆ รวมทั้งมีความซื่อสัตย์และเอาใจจริงเอาใจกับงาน ทำให้เกิดความเชื่อมั่นในศักยภาพของกลุ่ม ประกอบกับการมีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ซึ่งทางกลุ่มได้นำมาใช้ในกระบวนการผลิตธุรกิจชุมชนของกลุ่มได้อย่างมีประสิทธิภาพ

นอกจากการรวมตัวเพื่อร่วมกันดำเนินธุรกิจชุมชนแล้ว กลุ่มแม่บ้านทำทรายได้มีการพัฒนาผลิตภัณฑ์ของกลุ่มอยู่ตลอดเวลา โดยเน้นพัฒนาการเรียนรู้อุปกรณ์ของคนในชุมชน และการสร้างเครือข่ายองค์กรเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้และแนวทางเพื่อนำกลับมาพัฒนากลุ่มต่อไป โดยการบริหารจัดการกลุ่มได้ดำเนินการอย่างเป็นระบบ ผ่านแผนชุมชนที่ร่วมกันคิดร่วมกันกำหนดเป็นแนวทางการบริหารเหมือนข้อบังคับกฎเกณฑ์ของกลุ่ม ซึ่งผลของการมีแผนชุมชนและพัฒนาการของธุรกิจชุมชนนี้ส่งผลให้คนในชุมชนมีความรู้มากขึ้น มีความใส่ใจในการรักษาทรัพยากรธรรมชาติ และรู้จักการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ให้เกิดประโยชน์มากขึ้น

1.4) สรุป ลักษณะการพัฒนาของกลุ่มแม่บ้านทำทรายบ่งชี้ให้เห็นถึงปัจจัยที่สำคัญในการสร้างธุรกิจชุมชนในลักษณะการมีส่วนร่วมของสมาชิกชุมชนใน 4 ประการสำคัญ คือ การมีส่วนร่วมและความสามัคคีอย่างแท้จริงของสมาชิกในกลุ่ม การมีผู้นำและสมาชิกกลุ่มที่เข้มแข็ง การมีเครือข่ายเรียนรู้และเครือข่ายประสานความร่วมมือ และการมีแผนชุมชนที่เป็นที่ร่วมคิดและร่วมทำของคนในชุมชน ซึ่งลักษณะสำคัญทั้งสี่ประการนี้ เป็นเสมือนเครื่องมือที่ทำให้คนในชุมชนตระหนักถึงความสำคัญของสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ รอบชุมชน โดยรู้จักที่จะใช้ รู้จักที่จะรักษา และรู้จักที่จะทดแทน เพื่อให้สิ่งแวดล้อมต่าง ๆ เหล่านั้นเป็นทุนธรรมชาติที่ชาวบ้านสามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ต่อเนื่อง อันจะเป็นการสร้างความมั่นคงทั้งในเชิงเศรษฐกิจเกี่ยวกับการแสวงหาประโยชน์จากทุนธรรมชาติโดยไม่ทำลายสภาพแวดล้อมของทุน

ธรรมชาติเหล่านี้ และความมั่นคงทางด้านสังคมในแง่ของความสามัคคีและความเข้มแข็งของชุมชน ซึ่งจะเป็นบรรทัดฐานที่สำคัญในการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนต่อไป

2) กลุ่มบ้านสมุนไพรีวัง

2.1) ลักษณะทั่วไป หมู่บ้านคีรีวังเป็นชุมชนในตำบลกำโลน อำเภอลานสกา จังหวัด นครศรีธรรมราช มีธรรมชาติที่สวยงาม สมาชิกส่วนใหญ่ของชุมชนเป็นชาวสวนผลไม้ โดยมีวัฒนธรรม อาศัยแบบรวมเครือญาติ คือ เป็นหมู่บ้านที่มีความสัมพันธ์กันเองเชิงเครือญาติ

2.2) ความเป็นมา ธุรกิจชุมชนของบ้านคีรีวัง เริ่มต้นจากการนำของนายสนธยา ชำนะ ร่วมกับกลุ่มชุมชน ก่อตั้งกลุ่มบ้านสมุนไพรีวัง เนื่องจากแนวความคิดที่ว่า การยกระดับคุณภาพชีวิตและชุมชนเข้มแข็งนั้นควรเริ่มพัฒนาจากภายในชุมชนก่อน

2.3) ปัจจัยแห่งความเข้มแข็งและความยั่งยืน ปัจจัยที่ทำให้กลุ่มบ้านสมุนไพรีวังเป็น ธุรกิจชุมชนที่เข้มแข็ง ประกอบด้วย การที่ชุมชนมีวิถีปฏิบัติธรรมชาติที่มีราคาถูก ซึ่งชุมชนสามารถนำมาใช้ ประโยชน์ได้เป็นทุนราคาถูก นอกจากนั้นชุมชนบ้านคีรีวังยังมีวัฒนธรรมการพึ่งพาแบบครอบครัว ที่มีการ รวมตัวกันโดยอาศัยการพึ่งพิงอาศัยกันเป็นครอบครัว ซึ่งกลุ่มมีแนวคิดสำคัญว่า การจะทำให้ชุมชนเข้ม แข็งจะต้องเริ่มจากฐานครอบครัวให้เข้มแข็งก่อน เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน โดยที่การรวมกลุ่มนี้จะเป็นแบบไม่ เป็นทางการ คือ ไม่มีการจัดตั้งกรรมการ ไม่มีประธาน เหนรัญญิก ไม่มีแบบแผน ทุกคนเท่ากันหมด ไม่มีการ ทำแผนชุมชน แต่รวมตัวกัน โดยอาศัยการพึ่งพิงอาศัยซึ่งกันและกัน ส่งผลให้เกิดความรู้สึกเท่า เทียมกันของสมาชิกกลุ่ม รวมทั้งยังเป็นระบบที่ใครถนัดอะไรให้ทำอันนั้น แต่จะช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เกื้อกูลกัน ทำให้เกิดความหลากหลาย ไม่แย้งกันในการดำเนินกิจกรรมของแต่ละครัวเรือน และยังเป็น การกระจายการใช้ประโยชน์และดูแลทรัพยากรธรรมชาติอย่างเกิดประโยชน์สูงสุด

3) กลุ่มชุมชนไม้เรียง

3.1) ลักษณะทั่วไป ตำบลไม้เรียงเป็น 1 ใน 10 ตำบลของอำเภอดวง จังหวัดนครศรีธรรมราช มีลักษณะการตั้งบ้านเรือนแบบกลุ่มบ้าน เป็นแบบรวมครอบครัว โดยมีแม่น้ำตาปีไหลผ่านเป็นแหล่งน้ำที่ สามารถนำไปใช้ประโยชน์เพื่อการเกษตรได้ตลอดทั้งปี และยังมีฝนตกตลอดทั้งปี โดยชาวบ้านไม้เรียง ส่วนใหญ่มีอาชีพทำสวนยาง

3.2) ความเป็นมา จากปัญหาราคายางที่ขึ้น-ลงตามกระแสดตลาด ทำให้ชาวบ้านได้รวมกลุ่ม เพื่อหาแนวทางแก้ไขปัญหาราคายาง โดยร่วมมือกันสร้างโรงงานเพื่อทำหน้าที่รวบรวมน้ำยางพาราของ สมาชิกเพื่อนำมาแปรรูปตามความต้องการของตลาด หรือตามปริมาณการสั่งซื้อของพ่อค้า โดยมีการรวม กลุ่มในการบริหารจัดการชุมชนเป็นสภาผู้นำชุมชนไม้เรียง ประกอบด้วยผู้แทนจากหมู่บ้านละ 5 คน รวม เป็น 50 คน เป็นแกนนำในการบริหารจัดการ

3.3) ปัจจัยแห่งความเข้มแข็งและความยั่งยืน ปัจจัยที่ทำให้กลุ่มชุมชนไม้เรียงเป็นชุมชนที่ เข้มแข็ง ประกอบด้วย การมีแกนนำและผู้นำทางความคิดที่มีความพยายาม ไม่ย่อท้อ รวมทั้งมีการร่วมมือกันด้วยกลุ่มแรงงานหมุนเวียนไปทำงานในสวนยางของสมาชิก และร่วมทุนในการตั้งโรงงานและเครื่อง จักรเพื่อดำเนินการแปรรูปผลผลิตของตน โดยผ่านการศึกษา อบรม ดูงาน และการสร้างเครือข่ายความ

ร่วมมือระหว่างชุมชนต่างๆ เช่น เครือข่ายยางพารา และเครือข่ายยมนา ซึ่งทั้งสองเครือข่ายเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ในชุมชนได้เป็นอย่างดี

นอกจากนั้น ชุมชนไม้เรียงยังได้มีการจัดตั้งธนาคารหมู่บ้านไม้เรียง เพื่อเป็นกองทุนสนับสนุนทางการดำเนินงานของสภาผู้นำชุมชนด้วยการให้ความช่วยเหลือในการประกอบอาชีพของสมาชิก โดยเน้นอาชีพที่พอดีกับสถานะของสมาชิก ไม่เน้นอาชีพที่ใหญ่โต โดยธนาคารใช้หลักคุณธรรม ประกันการโกง ให้ความสำคัญของคนในบ้าน โดยช่วยกันรับผิดชอบและทำงานเป็นทีม การดำเนินการของธนาคารหมู่บ้านไม้เรียงจัดได้ว่าเป็นเครื่องมือสำคัญในการสนับสนุนเศรษฐกิจของชุมชน

ชุมชนไม้เรียงยังได้จัดให้มีศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม้เรียง โดยให้ความสำคัญในเรื่องการศึกษาและการพัฒนาคนให้สามารถช่วยตนเองได้ โดยเน้นให้การเรียนรู้ภายในชุมชนเป็นการเรียนรู้วิชาสามัญพื้นฐาน เพื่อให้คนในชุมชนได้เรียนวิชาสามัญอย่างน้อยจนจบระดับมัธยมศึกษาปีที่ 3 ให้มากที่สุด การเรียนรู้ในสิ่งที่เขาต้องการจะเรียนรู้ โดยแบ่งตามกลุ่มสาขาอาชีพพร้อมทั้งมีการปฏิบัติจริง และการเรียนรู้ในสิ่งที่ควรจะรู้ ได้แก่ เศรษฐกิจ สังคม การเมือง กฎหมาย ระบบสหกรณ์ และการบริหารจัดการ

ในขณะเดียวกัน ชุมชนไม้เรียงยังได้ร่วมกันคิดและกำหนดแผนแม่บทชุมชนไม้เรียงขึ้น โดยการทำแผนได้มาจากการสังเคราะห์ปัญหาของชุมชนด้วยการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมตรวจสอบโดยชุมชนเป็นการทำแผนโดยชุมชน และเป็นการทำแผนเพื่อชุมชน ให้เกิดความมั่นคงกับชุมชน ชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น สามารถแก้ปัญหาความยากจนภายในชุมชนได้ ซึ่งชุมชนไม้เรียงได้พัฒนากระบวนการเรียนรู้ของสมาชิกชุมชน จนมีจำนวนสมาชิกที่เพิ่มขึ้นอย่างมาก พร้อมกับมีกองทุนในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ทั้งเพื่อผลของคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ผลของการร่วมมือ สามัคคี ในสังคมมากขึ้น และผลทางด้านเศรษฐกิจในลักษณะธุรกิจชุมชนมากขึ้น

3.4) **สรุป** กลุ่มชุมชนไม้เรียงเป็นชุมชนที่เข้มแข็งและพึ่งพาตนเองได้อย่างสมบูรณ์ มีการพัฒนาการเรียนรู้ของชุมชนอยู่ตลอดเวลา จนสามารถทำแผนชุมชนโดยชุมชนเองทำให้สามารถบรรลุความต้องการอย่างแท้จริงของชุมชน มีการพัฒนาและแก้ปัญหาของชุมชนที่มาจากสมาชิกในชุมชนหรือท้องถิ่นของไม้เรียงเป็นหลัก โดยมีหน่วยราชการ องค์กรพัฒนาเอกชน ภาคเอกชนเป็นเพียงผู้สนับสนุนและช่วยเสริมในสิ่งที่ชุมชนไม้เรียงไม่สามารถดำเนินการเองได้ โดยมีสภาผู้นำไม้เรียงและศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม้เรียงเป็นองค์กรประสานงานระหว่างหน่วยงานต่างๆ ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และองค์กรเครือข่ายทั่วประเทศ ผ่านการเชื่อมโยงระหว่างแผนชุมชนของไม้เรียงกับแผนการสนับสนุนขององค์กรต่างๆภายนอก นอกจากนี้ ชุมชนไม้เรียงยังมีกองทุนต่างๆ รวมถึงธนาคารหมู่บ้านไม้เรียงที่เป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาและขยายเศรษฐกิจชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งทำให้ชุมชนไม้เรียงเป็นชุมชนที่พึ่งตนเองได้ โดยมีภูมิคุ้มกันที่สำคัญ คือ ความร่วมมือกันของคนในชุมชน ซึ่งเป็นปัจจัยที่สำคัญของความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนไม้เรียง

4) กลุ่มออมทรัพย์ตำบลคลองเปี้ยะ “ต้นแบบการบริหารจัดการเงินทุนชุมชน”

4.1) **ลักษณะทั่วไป** ตำบลคลองเปี้ยะเป็นตำบลในอำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา อยู่บนพื้นที่ราบสูง มีภูเขาขนาบอยู่โดยรอบ มีความอุดมสมบูรณ์ของผืนดิน แหล่งน้ำ เหมาะแก่การทำเกษตรกรรม มีประชากรประมาณ 6,000-7,000 คน ส่วนใหญ่เป็นเกษตรกร มีอาชีพหลักในการทำสวนยางพารา สวน

ผลไม้ และนาข้าว โดยมีวิถีชีวิตแบบชาวบ้าน อยู่กันเป็นครอบครัวใหญ่ ตั้งบ้านเรือนใกล้กัน และเป็นชุมชน 2 วัฒนธรรม คือ ไทยมุสลิมกับไทยพุทธ โดยยังคงมีการลงแขกร่วมกันทำกิจกรรมของชุมชน

4.2) ความเป็นมา กลุ่มออมทรัพย์ตำบลคลองเปี้ยะได้กำเนิดขึ้นและดำเนินกิจกรรมออมทรัพย์ตั้งแต่วันที่ 1 เมษายน 2523 โดยอาศัยแนวคิดเรื่องกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ของกรมการพัฒนาชุมชน เนื่องจากชาวบ้านคลองเปี้ยะเป็นหนี้สินกันมาก จนบางคนเป็นหนี้สินล้นพ้นไม่สามารถจัดการเองได้ ซึ่งในระยะเริ่มแรกนั้น กองทุนดำเนินการในลักษณะเป็นกองทุนค้ำประกันเงินกู้ให้กับสมาชิกไปกู้เงินกับธนาคาร ซึ่งไม่ประสบความสำเร็จเท่าใดนัก สมาชิกจึงได้มีการเรียนรู้ร่วมกันใหม่ โดยพัฒนากองทุนให้เป็นกองทุนในการพัฒนาวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของสมาชิกให้ดีขึ้น ลดการกู้ยืมภายนอก และเน้นการพึ่งพาตนเอง ซึ่งส่งผลให้มีจำนวนสมาชิกเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ จนกลุ่มออมทรัพย์ตำบลคลองเปี้ยะเป็นกลุ่มออมทรัพย์ที่เข้มแข็ง สามารถทำกำไรได้เป็นอย่างดี

4.3) ปัจจัยแห่งความเข้มแข็งและความยั่งยืน ปัจจัยที่ทำให้ชุมชนคลองเปี้ยะเป็นชุมชนเข้มแข็ง และเป็นที่ยิ่งยงของชาวบ้านในการดำเนินกิจกรรมเศรษฐกิจชุมชนได้นั้น เป็นเพราะชุมชนคลองเปี้ยะเป็นชุมชนที่มีพัฒนาการ เป็นการเรียนรู้ด้วยปัญญา โดยอาศัยความสามัคคีและการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการตัดสินใจเกี่ยวกับการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ในลักษณะแผนปฏิบัติการที่ชุมชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ซึ่งจากผลที่สมาชิกชุมชนมีส่วนร่วมในการรับผิดชอบชีวิตของตนเองในระดับชาวบ้าน ทำให้แต่ละคนเริ่มหันมาใส่ใจในการมีส่วนร่วมอย่างจริงจัง จนเกิดเป็นชุมชนที่เข้มแข็งขึ้น นอกจากนี้ กลุ่มออมทรัพย์ตำบลคลองเปี้ยะยังได้ดำเนินกิจกรรมส่งเสริมการรวมกลุ่มพึ่งตนเอง โดยมีการนำเงินออมมาพัฒนากลุ่ม มีการทำโรงสีข้าวชุมชน โรงน้ำปลาชุมชน และโรงทำน้ำดื่มชุมชนเพื่อสนองความต้องการของชุมชน เป็นชุมชนพึ่งตนเอง

4.4) สรุป กลุ่มออมทรัพย์คลองเปี้ยะได้มีการพัฒนาจนเป็นชุมชนเข้มแข็งและเป็นแม่แบบให้กับกลุ่มชุมชนต่างๆ ในเรื่องการบริหารจัดการเงินทุน ข้อค้นพบที่สำคัญ คือ กลุ่มที่ดำเนินการเกี่ยวกับเรื่องการบริหารทุนหรือการเงินนั้น เรื่องคนในชุมชนเป็นเรื่องที่สำคัญ ซึ่งต้องอาศัยทั้งความร่วมมือ การประสานงาน การเรียนรู้ร่วมกัน และความศรัทธา จึงจะทำให้กลุ่มออมทรัพย์สามารถเป็นปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน ทั้งนี้ ปัจจัยสำคัญที่ช่วยเสริมให้กลุ่มออมทรัพย์สามารถดำเนินไปได้ อย่างมีประสิทธิภาพนั้น ก็คือ การให้ความสำคัญกับการพัฒนาศักยภาพของคน และการปลูกจิตสำนึกในเรื่องความพอเพียงควบคู่กับการดำเนินธุรกิจชุมชนและการออมเพื่อเป็นฐานความมั่นคงในอนาคตต่อไป

5) ชุมชนบ้านลำใน “ต้นแบบการจัดการป่าชุมชนชายเขา”

5.1) ลักษณะทั่วไป ชุมชนบ้านลำใน เป็นชุมชนเล็กๆ ในหุบเขา ตั้งอยู่ที่ตำบลบ้านนา กิ่งอำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง สภาพที่ตั้งของหมู่บ้านโอบล้อมด้วยภูเขาและผืนป่า เป็นแหล่งกำเนิดของสายน้ำหลายสายที่ไหลลงสู่หมู่บ้านเป็นทุนธรรมชาติที่ทำให้บ้านลำในเป็นหมู่บ้านแห่งความอุดมสมบูรณ์ เป็นแหล่งเพาะปลูกไม้ผลที่ปลูกตลอดเล้าในพื้นที่เดียวกัน และปลูกพืชผัก เห็ด สมุนไพร อันเป็นลักษณะของ “สวนสมรม” อันเป็นสวนโบราณของภาคใต้ และยังมีการปลูกยางพาราในปัจจุบัน

5.2) ความเป็นมา “ปัญหาก่อให้เกิดปัญญา” เดิมชาวบ้านลำในไม่ได้ใส่ใจว่าจะต้องอนุรักษ์ผืนป่า เพราะทรัพยากรธรรมชาติมีความอุดมสมบูรณ์เหลือเฟือ โดยในอดีตในช่วงความขัดแย้งทางการเมืองปี พ.ศ.2515-2526 พื้นที่แห่งนี้เป็นที่สีแดง ทำให้ความร่วมมือระหว่างภาคประชาชนกับภาครัฐอยู่ในระดับ

ต่ำ ชาวบ้านบางกลุ่มได้บุกรุกขึ้นไปตัดไม้เพื่อขาย และบางกลุ่มได้บุกรุกถางป่าเพื่อมาทำเป็นพื้นที่เกษตรกรรมโดยขาดการแนะนำจากภาครัฐ ข้าราชการบางคนก็มุ่งแสวงหาผลประโยชน์จากความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้ ทำให้เกิดวิกฤติศรัทธากับภาครัฐราชการ และเกิดความขัดแย้งกันเองในชุมชนจากแต่การมุ่งแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัว ทำให้ป่าไม้ที่เคยอุดมสมบูรณ์ได้ถูกทำลายเสื่อมโทรมอย่างรวดเร็ว สายน้ำเหือดแห้งก่อความเดือดร้อนให้กับชาวบ้านลำน้ำเป็นอย่างมาก

ชาวบ้านลำน้ำจึงเริ่มหันหน้ามาร่วมกันตระหนักและเห็นคุณค่าในผืนป่า จนกระทั่งเหตุการณ์ทางการเมืองสงบลง ภาครัฐได้เริ่มเข้ามาร่วมมือกับชาวบ้านจนวิกฤติศรัทธาของชาวบ้านต่อภาครัฐราชการเปลี่ยนไป เกิดความเข้าใจซึ่งกันและกัน จนเกิดเป็นความร่วมมือของทุกฝ่าย เกิดเป็น “หมู่บ้านรักษ่าป่า” ขึ้นในปี 2535 ที่ชาวบ้านและภาครัฐได้ร่วมกันทำพิธีสาบานตนว่าจะไม่ทำลายและช่วยกันปกป้องทรัพยากรธรรมชาติของหมู่บ้านเพื่อรักษาผืนป่าต้นน้ำลำธารให้คงอยู่ไปชั่วลูกชั่วหลาน

5.3) จุดเด่น “ป่า 4 ชั้น และเศรษฐกิจพึ่งพาตนเอง” ป่า 4 ชั้น หมายถึง การแบ่งพื้นที่ป่าเป็นชั้นๆ เพื่อการดูแลรักษาและใช้ประโยชน์ของป่าไม้อย่างยั่งยืน โดยแบ่งเป็นป่าเขตอนุรักษ์ ประมาณ 13,000 ไร่ที่ห้ามชุมชน/ชาวบ้านไปใช้ประโยชน์อย่างเด็ดขาด และที่เหลืออีก 3 ชั้นเป็นแนวป่ากันชนที่สามารถไปใช้ประโยชน์ได้ แต่ต้องอยู่ภายใต้กฎระเบียบและมติการเห็นชอบของคณะกรรมการหมู่บ้านและคณะกรรมการป่าชุมชน ซึ่งผลจากการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ป่าไม้ในลักษณะป่า 4 ชั้นนี้ได้ทำให้การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอยู่ร่วมกับการหาประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจพึ่งพาตนเองของชาวบ้านลำน้ำได้อย่างดี

เศรษฐกิจพึ่งพาตนเองของชุมชนบ้านลำน้ำเกิดจากการฟื้นฟูลักษณะการเกษตรแบบสวนสมรม โดยไม่มีการโค่นป่าไม้เพื่อปลูกพืชเชิงเดี่ยวขึ้นแทน หากแต่เป็นการรักษาป่า โดยการปลูกไม้ผล พืชต่างๆ ไล่เลาะไปในป่าธรรมชาติ เพื่อที่จะรักษาป่าให้อยู่รอดและคนอยู่ได้ด้วย โดยอาศัยการปลูกพืชหลายชั้น หลากหลายชนิดในพื้นที่เดียวกัน ทำให้มีรายได้ตลอดทั้งปี นอกจากนี้ยังได้เน้นการรวมกลุ่มเพื่อการพึ่งตนเอง ทั้งกลุ่มส่งเสริมการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ และกลุ่มสัจจะออมทรัพย์เป็นเงินทุนให้ชาวบ้านได้กู้ยืมและสร้างพื้นฐานการออมไปข้างหน้าในอนาคตต่อไป นอกจากนี้ยังได้รวมตัวกันเพื่อปลูกพืชผักสวนครัวและการขยายกิ่งพันธ์เพื่อจำหน่ายเป็นรายได้เสริมอีกทางหนึ่ง

5.4) ปัจจัยแห่งความเข้มแข็งและความยั่งยืน ชุมชนบ้านลำน้ำ พิสูจน์ให้เห็นแล้วว่า หากทุกฝ่ายมีความจริงใจในการแก้ปัญหา หันหน้าเข้าปรึกษาหารือแนวทางแก้ไขร่วมกัน โดยข้าราชการที่เกี่ยวข้องเปลี่ยนบทบาทตนเองมาทำหน้าที่ให้บริการแก่ประชาชน เป็นเพื่อนของประชาชน คอยให้ความช่วยเหลือสนับสนุนก็จะทำให้การดำเนินงานในชุมชนประสบความสำเร็จได้เร็วขึ้น โดยมีปัจจัยร่วมที่สำคัญคือ การมีผู้นำที่มีความรู้และการบริหารจัดการที่ดี การมีส่วนร่วมและจิตสำนึกสาธารณะ โดยที่ประชาชนทุกคนเข้ามารับรู้ปัญหาาร่วมกัน ร่วมแสดงความคิดเห็นและเสนอแนวทางแก้ไข นำมาซึ่งความร่วมมือของทุกคนในสังคม ประกอบกับมีการระสานงานที่ดี โดยการประสานความร่วมมือกับทุกฝ่าย แสวงหาพันธมิตร เปิดรับความคิดเห็นของทุกกลุ่ม โดยสนับสนุนการรวมกลุ่มต่างๆ ส่งเสริมและสนับสนุนการออมและการพึ่งตนเองของชุมชน ทำให้เกิดความเข้าใจร่วม นำมาซึ่งความร่วมมือกัน รวมทั้งการสร้างเครือข่ายประชาสังคม ขยายแนวคิดสู่ชุมชนรอบข้าง และการสานต่อแนวคิดและปลูกฝังสู่เยาวชน เพื่อเป็นกำลังสำคัญในอนาคต ให้เกิดการพัฒนายั่งยืนต่อไป

5.5) สรุป ชุมชนบ้านลำไยเป็นตัวอย่างที่ดีในการประสานประโยชน์ของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติกับการแสวงหาประโยชน์ในการยังชีพของมนุษย์ โดยเฉพาะการอนุรักษ์และรักษาผืนป่าและแหล่งน้ำให้มีความอุดมสมบูรณ์เพื่อเป็นทุนทางธรรมชาติที่จะนำไปเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีพอย่างพอเพียงโดยไม่เบียดบังหรือทำลายทรัพยากรธรรมชาติเพื่อแสวงหาประโยชน์แต่อย่างใด ซึ่งปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดเป็นบ้านลำไย “หมู่บ้านรักษป่า” และการใช้ชีวิตอย่างเศรษฐกิจพึ่งตนเองนี้อยู่ที่พลังความร่วมมือของทุกภาคส่วน โดยอาศัยการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชน ภาครัฐ และภาคเอกชนอื่นๆ โดยเฉพาะพลังความร่วมมือของชุมชนที่พิสูจน์ให้เห็นว่า คนกับป่าอยู่ร่วมกันได้ เกื้อกูลกันได้ ก่อให้เกิดความมั่นคงทั้งทางสังคมและเศรษฐกิจต่อชุมชนบ้านลำไยอย่างแท้จริง

6) ชุมชนบ้านทุ่งตะเซะ “รักษาผืนป่าชายเลน รักษาความมั่นคงของชีวิตและสังคม”

6.1) ลักษณะทั่วไป บ้านทุ่งตะเซะ ตั้งอยู่ที่หมู่ 9 ตำบลทุ่งกระเบื้อง อำเภอย่านตาขาว จังหวัดตรัง เป็นหมู่บ้านเล็กๆ ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำปะเหลียน พื้นที่ประมาณ 5,000 ไร่ ชาวบ้านมีอาชีพทำสวนยางพาราเป็นหลัก รองลงมา คือ ทำประมงพื้นบ้านขนาดเล็ก เช่น ตกปลา หาปู หาหอยจากป่าชายเลน

6.2) ความเป็นมา จากการที่รัฐได้จัดสรรพื้นที่ป่า 3,000 ไร่ ให้สัมปทานแก่นายทุนตัดไม้ โกงกางเข้าโรงเผาถ่านตั้งแต่ปี 2484 ทำให้ป่าชายเลนที่เคยอุดมสมบูรณ์เริ่มเสื่อมโทรมลงเรื่อยๆ ประกอบกับมีการลกลอบตัดและแปรรูปไม้ มีการใช้วอร์นในการทำประมง ทำให้ระบบนิเวศของป่าชายเลนถูกทำลายลง ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านทุ่งตะเซะทุกคน

บทเรียนจากการสูญเสียของระบบนิเวศส่งผลให้ชาวบ้านเริ่มหันหน้ามาพูดคุยกันหาหนทางที่จะปกป้องและใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เกิดประโยชน์อย่างยั่งยืนถาวร มีการรวมตัวกันตั้งกฎเกณฑ์ในการทำประมง แต่ก็ยังเกิดปัญหาเกี่ยวกับประมงนายทุนที่รุกล้ำเขตอนุรักษ์ตามกฎหมาย ทำให้ชาวบ้านได้รวมตัวกันเป็น “กลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติทางทะเล” ซึ่งมีสมาชิกจากทุกกลุ่มในชุมชนไม่เพียงแต่กลุ่มประมงเท่านั้น กลุ่มนี้มีจุดมุ่งหมายในการตรวจการณ์ไม่ให้เกิดการละเมิดเข้ามาทำการประมงในเขตอนุรักษ์

6.3) จุดเด่น “จิตสำนึกสาธารณะ” ความร่วมมือในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอันเป็นปัจจัยสำคัญในการยังชีพของชาวบ้านตะเซะนั้น เป็นหัวใจสำคัญของการปกป้องสิทธิของชุมชนในการจัดการทรัพยากรท้องถิ่นของตนเอง ซึ่งความร่วมมือนี้เกิดขึ้นจากการที่สมาชิกของชุมชนตระหนักถึงผลร้ายของการจะต้องสูญเสียทรัพยากรธรรมชาติที่สมบูรณ์ จึงเกิดการยอมรับและเรียนรู้ซึ่งกันและกัน รวมทั้งเห็นคุณค่าและมีความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของ จนกลายมาเป็นแนวร่วมในการแก้ปัญหา

6.4) สรุป กลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติทางทะเลของบ้านตะเซะเป็นตัวอย่างที่ดีในความร่วมมือของสมาชิกในชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอันเป็นปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญที่มีผลต่อสภาพเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน นอกจากการร่วมอนุรักษ์เพื่อผลของการมีทรัพยากรธรรมชาติในการหาเลี้ยงชีพแล้ว ชุมชนยังได้ตระหนักถึงการสร้างเครือข่าย และการสานต่อแนวคิดสู่เยาวชนรุ่นหลังด้วยการปลูกฝังจิตสำนึกและเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจ การเปิดโอกาสในการเข้าร่วมกิจกรรม และการสนับสนุนการรวมกลุ่มต่างๆ ซึ่งผลต่อการร่วมมือในการรักษาทรัพยากรธรรมชาตินี้ได้ส่งผลให้ชุมชนบ้านตะเซะนี้เกิดความมั่นคง

7) ชุมชนบ้านคำปลาหลาย

7.1) สภาพทั่วไป บ้านคำปลาหลาย เป็นหมู่บ้านขนาดเล็กตั้งอยู่ที่ตำบลบ้านดง อำเภออุบลรัตน์ จังหวัดขอนแก่น มีสภาพภูมิประเทศเป็นพื้นที่ราบสูง ทรัพยากรธรรมชาติไม่อุดมสมบูรณ์ ขาดระบบชลประทาน สังคมคำปลาหลายมีลักษณะเป็นสังคมเครือญาติ สมาชิกของหมู่บ้านต่างรู้จักกันดี มีการพึ่งพาอาศัยกัน โดยชาวบ้านคำปลาหลายต้องดิ้นรนประกอบอาชีพทางด้านเกษตรอย่างหลากหลาย หรือเป็นการทำการเกษตรแบบผสมผสาน ใช้ชีวิตแบบพออยู่พอกิน พึ่งตนเองเป็นหลัก โดยส่วนใหญ่มีอาชีพหลัก คือ การทำนาและทำไร่ โดยยังคงใช้แรงงานคนและควายไถนา

7.2) ความเป็นมา แม้ว่าชาวบ้านคำปลาหลายจะได้พยายามแก้ไขปัญหาปากท้องด้วยการทำมาหากินเลี้ยงชีพหลายอย่างก็ตาม แต่สภาพความเป็นอยู่ก็ไม่ดีขึ้น จนกล่าวได้ว่า ชาวบ้านแทบไม่มีรายได้ ทั้งนี้เพราะสภาพดินฟ้าอากาศที่ไม่เอื้ออำนวย สภาพดินขาดความอุดมสมบูรณ์ และไม่แหล่งน้ำที่เป็นทุนธรรมชาติ ทำให้ชาวบ้านรวมตัวกันเพื่อต้องการให้ภาครัฐตอบสนองต่อการขอความช่วยเหลือ ซึ่งภาครัฐก็ได้เข้ามาช่วยเหลือ แต่ชาวบ้านก็ยังจำเป็นต้องช่วยเหลือตนเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านเงินทุน ทำให้ชาวบ้านรวมกลุ่มระดมเงินออมภายในหมู่บ้านด้วยการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ขึ้นเพื่อให้ชาวบ้านสามารถกู้ยืมไปทำการเกษตรต่างๆ นอกจากนั้น ชาวบ้านคำปลาหลายยังได้รวมตัวกันจัดตั้งกลุ่มทำกิจกรรมต่างๆ คือ ธนาคารข้าว กลุ่มโคเนื้อ ศูนย์สาธิตการตลาด กลุ่มทอผ้าและตัดเย็บเสื้อผ้า และกลุ่มเกษตรผสมผสาน

7.3) ปัจจัยแห่งความเข้มแข็งและความยั่งยืน ปัจจัยที่ทำให้ชาวบ้านคำปลาหลายสามารถลืมตาอ้าปาก และมีความมั่นคงทางเศรษฐกิจในระดับหนึ่งนั้นมียุ่หลายประการด้วยกัน ที่สำคัญ คือ การมีผู้นำที่เข้มแข็ง ที่มีบทบาทในการเป็นประธานกลุ่มต่างๆ และการคิดค้นกิจกรรมใหม่ๆ ขึ้นมาเผยแพร่ให้กับสมาชิกในกลุ่ม นอกจากนั้น ยังมีปัจจัยที่สำคัญ คือ การได้เรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ซึ่งช่วยเปิดโลกทัศน์ของชาวบ้านคำปลาหลายให้เรียนรู้และเข้าใจถึงแนวทางการพัฒนาหมู่บ้านในรูปแบบต่างๆ ได้เป็นอย่างดี ซึ่งปัจจัยที่สำคัญอีกประการ คือ ปัจจัยที่เกี่ยวกับตัวสมาชิกเองที่มีสัจจะและมีความตั้งใจจริง รวมทั้งมีความรักและเอื้ออาทรต่อกันในการร่วมกันทำกิจกรรมของกลุ่มที่ได้ตั้งขึ้นมา โดยอาศัยกระบวนการของการจัดทำแผนชุมชนในการระดมสมองเพื่อค้นหาปัญหาของชุมชน และการสื่อสารกันภายในชุมชน

7.4) สรุป สภาพพื้นที่บ้านคำปลาหลายในอดีตนั้นมีความแร้นแค้นค่อนข้างมาก แต่โครงสร้างชุมชนมีความเหนียวแน่น ทำให้ชุมชนเรียนรู้ในการรวมกลุ่มเพื่อเอาชนะสภาพความแร้นแค้นของธรรมชาติ และจากการที่ร่วมทุกข์ยากกันมาทำให้เกิดเป็นความรักเอื้ออาทรต่อกัน และเมื่อได้รับการสนับสนุนจากภายนอกที่ผลักดันให้เกิดกระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม โดยมีการปรับเปลี่ยนวิธีคิดและสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อทำให้ชาวบ้านพออยู่พอกิน มีกิน มีใช้ และจากนั้นจึงมุ่งไปสู่การพัฒนาแบบอื่นๆ เพื่อให้เกิดความยั่งยืนตามลำดับ ซึ่งผลของการพัฒนานี้ได้ทำให้ชาวบ้านคำปลาหลายสามารถมีความมั่นคงทั้งในเชิงเศรษฐกิจและสังคมในระดับหนึ่ง ซึ่งจะเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวบ้านและชุมชนให้อยู่ดีมีสุขอย่างยั่งยืนต่อไป

3.3 การประเมินปัจจัยแห่งความสำเร็จและปัญหาอุปสรรค

ชุมชนตัวอย่างการเพิ่มความมั่นคงทางเศรษฐกิจในระดับรากหญ้าทั้ง 7 ชุมชนนี้ แสดงให้เห็นว่าความเข้มแข็งของชุมชนที่จะเป็นฐานสำคัญในการสร้างความมั่นคงทั้งทางเศรษฐกิจและสังคมให้กับสมาชิกในชุมชนนั้นมีพัฒนาการมาจากการเรียนรู้ของสมาชิกในชุมชน จนทำให้สมาชิกในชุมชนมีความรู้สึกภูมิใจเป็นเจ้าของชุมชน จนเกิดเป็นกระบวนการมีส่วนร่วมของสมาชิกของชุมชน ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชนมากขึ้น โดยมีปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่ง คือ การมีผู้นำที่เข้มแข็ง เอาการเอางาน และเป็นผู้ที่เปิดรับความรู้และข้อคิดเห็นต่างๆ เพื่อนำไปปรับปรุงการพัฒนาชุมชนต่อไป รวมทั้งการมีระบบบริหารจัดการและแผนชุมชน ซึ่งขึ้นอยู่กับลักษณะของแต่ละชุมชน และการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาและทรัพยากรท้องถิ่น นอกจากนี้ เพื่อผลของการสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคมให้คงอยู่กับชุมชนตลอดไป จึงจำเป็นจะต้องมีกระบวนการเรียนรู้ของคนในชุมชน โดยเฉพาะเยาวชน ผ่านการมีเครือข่ายในการพัฒนาและศูนย์กลางการเรียนรู้เพื่อเกิดความยั่งยืนในการพัฒนาชุมชน

โดยสรุป การรวมกลุ่มในชุมชนเพื่อเพิ่มความมั่นคงทางเศรษฐกิจในระดับรากหญ้านี้ ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของชุมชน และมีปัจจัยที่สนับสนุนให้การดำเนินงานของกลุ่มประสบผลสำเร็จและปัญหาอุปสรรคในการดำเนินงาน ดังนี้

1) การเปลี่ยนแปลงของชุมชนหลังจากรวมกลุ่ม

ภายหลังจากการรวมกลุ่มของคนในชุมชนได้มีการเปลี่ยนแปลงที่ก่อให้เกิดความมั่นคงด้านต่างๆให้กับคนในชุมชน ทั้งทางด้านรายได้ คุณภาพชีวิต วิถีชีวิตของคนในชุมชนที่ดีขึ้น ดังนี้

1.1) ความมั่นคงด้านรายได้และคุณภาพชีวิตดีขึ้น สมาชิกและคนในชุมชนมีรายได้เพิ่มขึ้นอย่างชัดเจน และความมั่นคงด้านรายได้ส่งผลให้คุณภาพชีวิตของคนในชุมชนดีขึ้นด้วย ทั้งด้านสุขภาพอนามัย มีอาหารเพียงพอต่อการบริโภค เจ็บไข้ได้ป่วยน้อยลง คนในชุมชนได้รับสวัสดิการด้านต่างๆ เช่น การรักษาพยาบาล และการกู้ยืมเงินในอัตราดอกเบี้ยต่ำ วิถีชีวิตของคนในชุมชนเปลี่ยนไป ในทางที่ดีขึ้นโดยไม่ออกไปหางานทำนอกท้องถิ่น คนในชุมชนมีความกระตือรือร้นในการแสวงหาความรู้ เนื่องจากการรวมกลุ่มเป็นการเปิดโอกาสให้คนในชุมชนได้รับรู้ แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและได้รับความรู้ในการพัฒนา ปรับปรุงคุณภาพผลิตภัณฑ์ของชุมชนให้ดีขึ้น

1.2) ชุมชนเข้มแข็งและพึ่งตนเองได้ การที่คนในชุมชนมีความสามัคคี เอื้ออาทรกัน และมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นชุมชนของตนเอง ทำให้คนในชุมชนอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ชุมชนปลอดภัย เกิดความรู้สึกหวงแหนในท้องถิ่น มีจิตสำนึกที่ดีที่จะร่วมกันพัฒนาชุมชน อีกทั้งยังเป็นการสนับสนุนให้แรงงานคืนถิ่น รวมทั้งคนจนและผู้ด้อยโอกาสในชุมชนได้รับความช่วยเหลือมากขึ้น อันจะนำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนและพึ่งตนเองได้ในที่สุด

1.3) ความตระหนักถึงคุณค่าและร่วมกันจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน คนในชุมชนตระหนักถึงคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่ และร่วมกันอนุรักษ์ นอกจากนี้คนในชุมชนได้ประสานกับหน่วยงานภายนอกทั้งภาครัฐและภาคเอกชนขอความร่วมมือในการร่วมกันจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของท้องถิ่น ทั้งในเรื่องการอนุรักษ์ การรณรงค์และการศึกษาวิจัย

2) ปัจจัยที่สนับสนุนให้การดำเนินงานของกลุ่มประสบความสำเร็จ

ปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกกลุ่ม ที่ส่งผลทำให้การดำเนินงานของกลุ่มในชุมชน ประสบผลสำเร็จ ประกอบด้วยปัจจัยที่สำคัญ ดังต่อไปนี้

2.1) ปัจจัยภายใน

(1) ผู้นำหรือคณะกรรมการ ต้องมีความเสียสละ ซื่อสัตย์ เป็นที่ยอมรับของคนในชุมชน รับฟังความคิดเห็นของสมาชิก เน้นการมีส่วนร่วม ยึดถือผลประโยชน์ของกลุ่มเป็นหลักและสามารถแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าให้แก่สมาชิกได้อย่างมีประสิทธิภาพ รวมทั้งสามารถจัดหาเงินทุนและตลาดรองรับผลผลิตของชุมชน เพื่อให้คนในชุมชนมีงานทำและมีรายได้อย่างสม่ำเสมอ มีการบริหารจัดการที่มีความโปร่งใส ตรวจสอบได้และมีความยุติธรรม ตลอดจนได้รับการอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับการดำเนินงานและพัฒนาความรู้ในการเพิ่มผลผลิตและคุณภาพสินค้าอย่างต่อเนื่อง

(2) สมาชิกกลุ่มหรือคนในชุมชน จะต้องมีความสามัคคีและให้ความร่วมมือในการร่วมคิด ร่วมทำ ในกิจกรรมที่ได้รับมอบหมาย โดยได้รับการฝึกฝน อบรม ดุจงานเพื่อเพิ่มพูนความรู้ ความชำนาญในกิจกรรมที่ทำอย่างต่อเนื่อง มีจิตสำนึกที่ดีต่อกลุ่มในการร่วมกันพัฒนาและร่วมกิจกรรมในชุมชน ตลอดจนการมีพื้นฐานการนับถือศาสนาและวัฒนธรรมที่เหมือนกันจะทำให้คนในชุมชนมีความผูกพันกันมาก และมีความเอื้อเฟื้อต่อกัน

(3) การมีทรัพยากรในท้องถิ่นที่เอื้ออำนวย มีผลต่อการดำเนินงานของกลุ่ม เช่น ชุมชนกลุ่มพัฒนาอาชีพตาลโตนดและออมทรัพย์ในเขตพื้นที่อำเภอสิงหนครและอำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา มีตาลโตนดซึ่งเป็นพืชที่มีอยู่เฉพาะในท้องถิ่น จึงทำให้เพิ่มโอกาสในการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ของกลุ่มฯ ได้ง่ายขึ้น

2.2) ปัจจัยภายนอก

(1) หน่วยงานภายนอก ซึ่งหมายถึงภาครัฐและเอกชนที่ให้ความช่วยเหลือ สนับสนุนส่งเสริม และให้คำแนะนำทั้งด้านเงินทุน การตลาด อุปกรณ์การผลิต การสนับสนุนด้านวิชาการ การให้คำแนะนำและคำปรึกษาในการดำเนินงานและการแก้ปัญหาของกลุ่มอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งการประสานขอความช่วยเหลือและขอความร่วมมือจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและหน่วยงานอื่นให้เข้ามาสนับสนุนการดำเนินงานของกลุ่ม ทั้งนี้หน่วยงานภาครัฐและเอกชนที่เข้ามาสนับสนุนการรวมกลุ่มของชุมชน สามารถจำแนกได้ใน 3 ลักษณะ คือ

ลักษณะที่ 1 ภาครัฐหรือเอกชนเข้ามาดำเนินการจัดตั้งกลุ่ม ในชุมชนที่ยังไม่มีการรวมกลุ่มหรือมีการรวมกลุ่มดำเนินกิจกรรมต่างๆ แต่ไม่ประสบความสำเร็จ ซึ่งการรวมกลุ่มในลักษณะนี้ถ้าคนในชุมชนไม่ให้ความร่วมมือ หรือไม่เข้าใจวิธีการดำเนินงาน หรือไม่สามารถพึ่งตนเองได้อย่างแท้จริงแล้ว และหากภาครัฐหรือเอกชนยกเลิกการสนับสนุนการดำเนินกิจกรรมของชุมชน การรวมกลุ่มในลักษณะนี้อาจหยุดชะงักได้

ลักษณะที่ 2 ภาครัฐหรือเอกชนเข้ามาดำเนินการจัดตั้งกลุ่มหรือสนับสนุน โดยที่กลุ่มมีกิจกรรมเดิมหรือสนับสนุนกิจกรรมต่อเนื่องของกลุ่มหรือชุมชน ซึ่งในลักษณะนี้เกิดจากการที่ชุมชนมีแนวคิดอยากที่จะรวมกลุ่มอยู่แล้ว ภาครัฐหรือเอกชนเพียงเข้ามาเป็นแกนกลางในเบื้องต้นในการจัดตั้งกลุ่มใหม่

หรือรวมกลุ่มกิจกรรมต่อเนื่องจากกิจกรรมเดิมที่มีอยู่แล้ว ซึ่งการรวมกลุ่มในลักษณะนี้สมาชิกหรือคนในชุมชนมีความเข้าใจและเห็นประโยชน์ของการรวมกลุ่มพอสมควร ทำให้มีศักยภาพที่จะดำเนินงานของกลุ่มให้เข้มแข็งต่อไปได้

ลักษณะที่ 3 ภาครัฐหรือเอกชนให้การสนับสนุน ให้คำปรึกษา ประสานงาน โดยที่ชุมชนหรือกลุ่มมีความเข้มแข็งอยู่แล้ว ภาครัฐหรือเอกชนเพียงเข้ามาสนับสนุน หรือให้คำปรึกษาควบคุมกับการสร้างเครือข่ายกลุ่มกิจกรรมในหลาย ๆ ระดับ ซึ่งกลุ่มต่างๆในลักษณะนี้จะสามารถพึ่งพาตนเองได้หากรัฐหรือเอกชนยกเลิกการสนับสนุนกลุ่มหรือชุมชน

(2) การประสานเครือข่ายด้านการพัฒนาคุณภาพสินค้าและการตลาด ซึ่งปัจจัยดังกล่าวเป็นปัจจัยที่สำคัญในการผลักดันให้กลุ่มประสบความสำเร็จ หากมีการจัดการด้านคุณภาพสินค้า การตลาด และการประชาสัมพันธ์ที่ดี ก็จะช่วยให้ผลผลิตจำหน่ายออกสู่ท้องตลาดและเป็นที่ต้องการของตลาดได้ เช่น การผลิตน้ำสมุนไพรของศูนย์อินแปลง จ.สกลนคร ที่สามารถขยายเครือข่ายไปยังประเทศญี่ปุ่น จีน และมีแผนการขยายเครือข่ายไปยังต่างประเทศให้มากขึ้น ผลิตภัณฑ์ขมของของกลุ่มพัฒนาอาชีพตาลโตนดและอ่อมทรัพย์ อ.สิงหนคร จ.สงขลา สามารถขยายเครือข่ายการตลาดไปยังประเทศมาเลเซีย

(3) กระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคม โดยเฉพาะกระแสชีวิต ส่งผลให้ผลผลิตของชุมชนเป็นที่ต้องการของตลาดและผู้บริโภค

3) ปัญหาอุปสรรคของการดำเนินงาน

การดำเนินงานของกลุ่ม มีหลายชุมชนประสบปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของกลุ่มที่สำคัญ ได้แก่

3.1) การขาดแคลนเงินทุนหมุนเวียน วัตถุดิบ และอุปกรณ์ในการดำเนินกิจกรรม โดยเฉพาะปัญหาด้านวัตถุดิบเป็นปัญหาที่สำคัญที่สุด ซึ่งบางกิจกรรมวัตถุดิบภายในชุมชนมีไม่เพียงพอต่อการผลิตต้องอาศัยวัตถุดิบจากภายนอกชุมชน และวัตถุดิบบางประเภทมีเฉพาะในบางฤดูกาล ส่งผลให้ราคาสินค้าไม่แน่นอนและทำให้ไม่สามารถผลิตได้เพียงพอกับความต้องการของตลาด

3.2) หน่วยงานภายนอกโดยเฉพาะภาครัฐให้การสนับสนุนไม่สม่ำเสมอและไม่มี ความต่อเนื่อง ขาดการประสานงานที่ดี ไม่มีการติดตามผลการดำเนินงาน ซึ่งทำให้บางชุมชนที่ได้รับการสนับสนุนงบประมาณแต่นำไปใช้ผิดวัตถุประสงค์ และไม่ได้รับคำแนะนำที่ดีจึงไม่สามารถแก้ปัญหาในชุมชนได้

3.3) สมาชิกขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการดำเนินกิจกรรม จึงไม่สามารถพัฒนาผลผลิตให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาด และสมาชิกนำเงินไปใช้ไม่ตรงตามวัตถุประสงค์

3.4) ขาดการเชื่อมโยงเครือข่ายที่ดี ทำให้ขาดแนวร่วมในการแก้ไขปัญหาและการพัฒนาคุณภาพผลผลิต รวมทั้งการสร้างเครือข่ายจำหน่ายผลผลิต

4. ข้อเสนอแนะ

เพื่อผลของการขยายเครือข่ายองค์กรชุมชนให้เกิดความเข้มแข็ง อันจะเป็นพื้นฐานสำคัญในการสร้างความมั่นคงทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคมให้กับชุมชนต่างๆ นั้น ภาครัฐ ภาคการพัฒนาที่เกี่ยวข้อง และภาคชุมชนต่างๆ ควรมีการดำเนินการเพิ่มเติม ดังนี้

1) **ควรนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชน**
การดำเนินกิจกรรมของกลุ่มตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยดำเนินการแบบค่อยเป็นค่อยไป ด้วยความอดทนและมีความพากเพียร มีการผลิตที่มีความพอเพียง เหมาะสมหรือพอประมาณกับกำลังกาย กำลังทรัพย์และกำลังปัญญาที่มีอยู่ โดยคนในชุมชนได้เริ่มดำเนินกิจกรรมจากเงินออมของตนเองและเงินทุนของชุมชน และมีการนำทรัพยากรท้องถิ่นที่มีอยู่มาใช้ประโยชน์โดยไม่เกิดการทำลาย รวมทั้งมีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ได้อย่างเหมาะสม อันจะนำไปสู่การสร้าง ความมั่นคงในรายได้ของคนในชุมชน และการสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจระดับฐานราก ซึ่งจะส่งผลต่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจในภาพรวมของประเทศต่อไป

2) **ภาคีการพัฒนาต่างๆ ควรให้ความสำคัญกับแนวทางการดำเนินงาน ดังต่อไปนี้**

2.1) **ภาครัฐ** การดำเนินโครงการภายใต้นโยบายเศรษฐกิจรากหญ้าเป็นไปตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายในระดับที่น่าพอใจ โดยโครงการพักชำระหนี้เกษตรกรที่จะสิ้นสุดในปี 2547 สามารถช่วยเหลือพื้นที่ฟู้อาชีพแก่เกษตรกรเป็นกรณีพิเศษ ทำให้มีรายได้และเศรษฐกิจของครัวเรือนมีความเข้มแข็งสามารถกลับเข้ารับความช่วยเหลือจากภาครัฐตามแผนงานปกติต่อไปได้ สำหรับโครงการที่เหลือเป็นโครงการที่มีประโยชน์ต่อประชาชนระดับรากหญ้าอย่างกว้างขวางทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคม จึงควรดำเนินงานต่อเนื่องและสมควรปรับปรุงการดำเนินงานให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น โดยมีแนวทางดังนี้

(1) **พัฒนาผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ให้มีมูลค่าเพิ่มสูงขึ้น** มีคุณภาพเป็นที่ยอมรับของตลาด และสมาชิกในชุมชนสามารถยึดเป็นอาชีพหลักได้ โดยจัดฝึกอบรมเพื่อพัฒนาศักยภาพการบริหารจัดการของกรรมการและสมาชิกทั้งด้านการผลิต การพัฒนาผลิตภัณฑ์ตามความพร้อมของแต่ละกลุ่ม สนับสนุนการวิจัยและพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้ทันสมัยโดยประสานความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคธุรกิจ นักวิชาการ และเครือข่ายชุมชนในการกำหนดแผนการวิจัยให้ตรงกับความต้องการของตลาด รวมทั้งจัดทำแผนส่งเสริมการตลาดให้สามารถจำหน่ายผลิตภัณฑ์เพิ่มขึ้นได้อย่างต่อเนื่อง และเร่งรัดการออก พ.ร.บ. ส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน เพื่อให้ชุมชนสามารถทำธุรกิจได้อย่างต่อเนื่อง ถูกกฎหมาย และมีหน่วยงานสนับสนุนอย่างเป็นระบบ นอกจากนี้ ยังควรสนับสนุนและส่งเสริมปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจ เช่น การสนับสนุนในด้านการตลาดสำหรับธุรกิจชุมชน หรือการสนับสนุนทางด้านองค์ความรู้สำหรับการพัฒนาผลิตภัณฑ์ เป็นต้น

(2) **ปรับปรุงการบริหารจัดการกองทุนให้มีความยืดหยุ่นสามารถกระตุ้นการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจฐานรากในชุมชนและเพิ่มโอกาสให้ผู้ยากไร้** โดยพัฒนาศักยภาพกรรมการบริหารกองทุนให้มีขีดความสามารถเพิ่มขึ้น ทั้งในด้านการวิเคราะห์สินเชื่อ การบริหารการเงินและการจัดทำบัญชีที่ถูกต้องตามหลักวิชาการ จัดให้มีการศึกษาความเหมาะสมในการพัฒนากองทุนหมู่บ้านให้เป็นสถาบันการเงินของชุมชน เพื่อเป็นแนวทางสนับสนุนเฉพาะกลุ่มที่มีความพร้อมในการบริหารจัดการใน

ระดับมืออาชีพ และพัฒนาศักยภาพกลุ่มที่ยังไม่พร้อมให้ความสามารถในการบริหารจัดการเพื่อจัดตั้งเป็นสถาบันการเงินของชุมชนในอนาคต

(3) สนับสนุนให้ชุมชนมีกระบวนการเรียนรู้ และวางแผนของตนเอง หรือที่เรียกว่ากระบวนการจัดทำแผนชุมชน เพื่อที่จะได้ใช้โอกาสจากนโยบายการกระจายความเจริญทางเศรษฐกิจของรัฐบาล ผสมผสานกับทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทางสังคม และทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ ที่มีอยู่ให้เกิดผลต่อการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนที่จะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนในระยะยาว

2.2) ภาคชุมชน การมีองค์กรประชาชนหรือประชาคมที่เข้มแข็ง จะเป็นกลไกสำคัญที่ช่วยกระตุ้นให้คนในชุมชนหันมาสนใจและเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้นในการพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชน การป้องกันและแก้ไขปัญหาทางสังคมของชุมชน ได้แก่ ปัญหายาเสพติด ปัญหาโรคระบาด และปัญหาขยะในชุมชน เป็นต้น จึงควรส่งเสริมให้ชุมชนมีการรวมตัวกันมากขึ้น โดยมีแนวทางดังนี้

(1) การสนับสนุนของหน่วยงานภายนอก ภาครัฐและองค์กรภายนอก ควรทำหน้าที่เป็นผู้ประสานและส่งเสริมให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ ให้ความรู้ และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างชุมชนด้วยกัน โดยเน้นสนับสนุนให้ชุมชนรู้จักเรียนรู้ในการ “พึ่งพาตนเอง” เป็นหลัก และควรให้การช่วยเหลือในช่วงริเริ่มเพื่อเป็นฐานในการพัฒนาเพื่อการพึ่งพาตนเองของชุมชนในระยะต่อไป รวมทั้งควรเน้นบทบาทในการอำนวยความสะดวกและเป็นพี่เลี้ยงให้กับชุมชน

(2) การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ควรกระตุ้นให้คนในชุมชน คิดเอง ทำเอง และ ร่วมกันคิด ร่วมกันทำ เนื่องจากคนในชุมชนจะเป็นผู้ที่รับทราบถึงข้อมูล ตลอดจนสภาพของปัญหาที่แท้จริงของตนเองและของชุมชนได้ดีที่สุด ซึ่งการส่งเสริมสนับสนุนให้คนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการคิดแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นภายในชุมชน และมีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชน รวมทั้งมีส่วนร่วมในการวางแผนพัฒนาชุมชนของตนเองมากขึ้น ก็จะทำให้การแก้ไขปัญหาและการพัฒนาชุมชนมีความสอดคล้องกับความต้องการของชุมชนได้อย่างแท้จริงและสามารถแก้ไขปัญหาได้ตรงจุดตรงประเด็นตามสาเหตุของปัญหา นอกจากนี้ควรเน้นบทบาทของสตรีได้มีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชนให้มากขึ้น

3) การบริหารจัดการเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจในระดับรากหญ้า ต้องเน้นการทำงานแบบบูรณาการระหว่างภาคีการพัฒนาต่างๆ โดยยึดพื้นที่หรือชุมชนเป็นตัวตั้ง และสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนทุกขั้นตอนของกิจกรรมการพัฒนา ตั้งแต่การวางแผน การบริหารโครงการ และการติดตามประเมินผล

บรรณานุกรม

มูลนิธิสิ่งแวดล้อมไทย, สถาบันพัฒนาสีเขียวอินโดจีน, ศูนย์บริการวิชาการ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, และมูลนิธิบูรณะชนบทแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์ (2546) รายงานฉบับสมบูรณ์ ภารกิจการพัฒนาด้านวิชาการ จัดทำกรณีศึกษาด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การป้องกันแก้ไขปัญหาเสพติดและเอดส์ เกษตรกรรมยั่งยืน และธุรกิจชุมชน รายงานเสนอมูลนิธิพัฒนาไท ภายใต้โครงการสร้างสรรค์พลังแผ่นดิน.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2546) การพัฒนาที่ยั่งยืนในบริบทไทย เอกสารประกอบการประชุมประจำปี 2546 การพัฒนาที่ยั่งยืน ศูนย์การประชุมและแสดงสินค้า อิมแพ็ค เมืองทองธานี จังหวัดนนทบุรี 30 มิถุนายน 2546.

_____ (2546) การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ: 2 ปีแห่งการเปลี่ยนแปลง เอกสารประกอบการประชุมประจำปี 2546 การพัฒนาที่ยั่งยืน ศูนย์การประชุมและแสดงสินค้า อิมแพ็ค เมืองทองธานี จังหวัดนนทบุรี 30 มิถุนายน 2546.

_____ (2545) แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ.2545-2549) กรุงเทพมหานคร, สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

_____ (2545) ยุทธศาสตร์การแก้ไขปัญหาความยากจน เอกสารประกอบการประชุมเชิงปฏิบัติการการแก้ไขปัญหาความยากจน ทำเนียบรัฐบาล 6 มิถุนายน 2545.

_____ (2546) รายงานการประเมินนโยบายเศรษฐกิจรากหญ้าและหลักประกันสังคม เอกสารประกอบการประชุมประจำปี 2546 การพัฒนาที่ยั่งยืน ศูนย์การประชุมและแสดงสินค้า อิมแพ็ค เมืองทองธานี จังหวัดนนทบุรี 30 มิถุนายน 2546.

_____ (2544) รายงานการศึกษาวิเคราะห์ปัจจัยทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมที่สนับสนุนให้ชุมชนเข้มแข็ง กรุงเทพมหานคร, สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.